

A gyanú árnyékában

Kritikai elemzés a hatékony
védelemhez való jog
érvényesüléséről

Magyar Helsinki Bizottság

A gyanú árnyékában

Kritikai elemzés a hatékony védelemhez való jog érvényesüléséről

A gyanú árnyékában

Kritikai elemzés a hatékony
védelemhez való jog
érvényesüléséről

Magyar Helsinki Bizottság

Budapest, 2009

Magyar Helsinki Bizottság

© Magyar Helsinki Bizottság, 2009

© Iván Júlia, Kádár András Kristóf, Moldova Zsófia, Novoszádek Nóra, Tóth Balázs

Jelen tanulmány az Európai Bizottság, a Budapesti Nyílt Társadalom Intézet Alapítvány (OSI) és a Trust for Civil Society in Central and Eastern Europe által finanszírozott kutatási projektek keretében íródott. A kutatások gyakorlati megvalósulását a Budapesti Ügyvédi Kamara, a Legfelsőbb Bíróság, a Bács–Kiskun Megyei Bíróság, a Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Bíróság, a Csongrád Megyei Bíróság, a Fejér Megyei Bíróság, a Fővárosi Bíróság, a Hajdú–Bihar Megyei Bíróság, a Komárom–Esztergom Megyei Bíróság és a Pest Megyei Bíróság támogatása tette lehetővé.

OPEN SOCIETY INSTITUTE

Trust for Civil Society
in Central & Eastern Europe

E kiadvány megjelenését az OSI támogatta. Tartalmáért a kizárólagos felelősséget a Magyar Helsinki Bizottság viseli; az semmilyen vonatkozásban nem tekinthető úgy, mint amely az OSI véleményét tükrözi.

ISBN: 978-963-88228-3-3

A Magyar Helsinki Bizottság kiadása

Felelős kiadó: dr. Pardavi Márta

Tipográfia és kötetsterv: Kovácsné Kiss Judit | Createch

Készült: Rózsa Gábor nyomdájában

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	7
2. A hatékony védelemhez való jog érvényesülése	9
2.1. A tájékoztatáshoz való jog	9
2.1.1. Tájékoztatás a gyanúsítás/vád lényegéről és okáról	9
2.1.2. Tájékoztatás a rendőrség, illetve az ügyész rendelkezésére álló releváns bizonyítékokról	12
2.1.3. A jogokról és kötelességekről való tájékoztatás	14
2.2. A védelemhez való jog	17
2.2.1. Védő választása és a rászorulóknak védőhöz való joga	17
2.2.2. A védőhöz jutás gyakorlati aspektusai	18
2.2.3. Jog a független és kompetens védőhöz	23
2.2.4. Jog a védővel való konzultációra	29
2.2.5. A kiszolgáltatott helyzetben lévő terhelti csoportokra vonatkozó speciális rendelkezések	30
2.2.6. Jogi segítségnyújtás	31
2.2.7. A védők díjazása	33
2.3. Eljárási jogok	35
2.3.1. Jog a szabadlábra helyezéshez az előzetes letartóztatás szükségességét megalapozó ok hiányában	35
2.3.2. A terhelt joga a jelenléthez	39
2.3.3. Az ártatlanság védelme	40

2.3.4. A hallgatáshoz való jog és az önvádra kötelezés tilalma	42
2.3.5. Jog az indokolt döntéshez	43
2.3.6. A fellebbezéshez való jog	44
2.4. A hatékony védelemhez kapcsolódó jogok	46
2.4.1. A védő joga az eljáráshoz és annak tárgyához kapcsolódó tények, adatok megismerésére, megszerzésére.....	46
2.4.2. Jog a védekezés előkészítéséhez szükséges megfelelő időhöz és eszközökhöz	51
2.4.3. Jog a tanúk indítványozásához és kérdéséhez	53
2.4.4. Az anyanyelv használatához való jog	56
2.4.5. A védelemhez való jog megsértésének következményei a magyar büntetőeljárási rendszerben.....	58
3. A védelem szakmai kultúrája	59
3.1. Az ügyvédi kamarák és szerepük a védelem ellátásában.....	59
3.2. Az ügyvédek szerepe a büntetőeljárársban és az ügyfelekkel szembeni kötelezettségeik megjelenése az etikai szabályokban	61
3.3. A védők megítélése és kapcsolatuk más jogászai szakmákkal.....	63
3.4. Jogi segítségnyújtás és minőségbiztosítás.....	65
4. A hatékony védelemhez fűződő jog társadalmi, politikai támogatottsága....	75
4.1. A bűnözés és a védelmi jogok társadalmi percepciója.....	75
4.2. A büntetőpolitika változásai.....	77
5. Következtetések	79

1. Bevezetés

Jelen tanulmány az Európai Bizottság és a Nyílt Társadalom Intézet (OSI) által finanszírozott hároméves kutatási projekt keretében íródott. A kutatást egy konzorcium irányította, amelynek tagjai a Maastrichti Egyetem, a West of England Egyetem, a JUSTICE brit kutató- és lobbiszervezet, valamint az Open Society Justice Initiative. A projekt célja az volt, hogy olyan, az emberi jogi normákon és az európai uniós szabályokon alapuló követelményeket határozzon meg, amelyek biztosítják a hatékony védelemhez való jog tényleges érvényesülését, és olyan mechanizmusokat dolgozzon ki, amelyek megkönnyítik annak értékelését, hogy egy ország büntetőeljárása mennyiben felel meg ezeknek a követelményeknek. A projekt további célja az volt, hogy ezen követelmények érvényesülését felmérje kilenc európai országban, és javaslatokat tegyen európai uniós és más nemzetközi szervezeteknél a hatékony védelemhez való jog minél teljesebb érvényesülésének érdekében.

A kilenc célországot a kutatás vezetői úgy határozták meg, hogy a mintában jelen legyenek az angolszász, a klasszikus kontinentális és a poszt szocialista jogrendszerek is. Az első három elemzés ennek megfelelően Angliáról, Belgiumról és Magyarországról készült.

Jelen tanulmány a magyar országjelentés magyarra fordított és némileg átszerkesztett változata. Az eredeti jelentés jóval több, a magyar büntetőeljárási rendszert leíró részt tartalmazott, mivel az volt a cél és követelmény, hogy a magyar rendszerben nem jártas olvasók számára is értelmezhetőek legyenek a felvetett problémák és hiányosságok. Bár ezeket a leíró részeket igyekeztünk kihagyni a magyar nyelvű változatból, valószínű, hogy az anyag még mindig tartalmaz olyan elemeket, amelyek evidenciát jelentenek a hazai elméleti és gyakorló szakemberek számára. Arra kérjük olvasóinkat, hogy elsősorban ne ezekre a részekre, hanem a jogszabályi hiányosságokat és a gyakorlati problémákat ismertető szakaszokra összpontosítsák figyelmüket.

A kutatás vezetői által meghatározott kérdéssor és szempontrendszer alapján elkészített elemzés megírása során természetesen kapcsolatba léptünk gyakorló büntetőjogászokkal: ügyvédek, bírákat, ügyészeket és rendőröket kérdeztünk tapasztalataikról, véleményükről. A jelentés első változatának megvitatására 2009. április 16–17-én a Budapesti Ügyvédi Kamarával együttműködve szakmai konferenciát (a továbbiakban: BÜK–MHB konferencia) hívtunk össze, amelynek célja az volt, hogy a különböző jogász szakmák képviselői megoszthassák egymással, álláspontjuk szerint hol szorul az anyag kiegészítésre, pontosításra, mely területeken tartják tévesnek (vagy éppen jónak) az elemzésünket, melyek azok a problémák, amelyek a tanulmányból kimaradtak, vagy éppen jelentőségüknél nagyobb teret kaptak.

A hatékony védelem kérdésének különösen problematikus aspektusa hazánkban a kirendelt védői tevékenység minősége. Ennek vizsgálatára a Trust for Civil Society in Central and Eastern Europe alapítvány támogatásával külön kutatást folytattunk abból a célból, hogy kidolgozzunk egy, a védői tevékenység formális minőségellenőrzésére alkalmas kérdőívet, majd 150 lezárt büntetőügy aktáinak elemzése során ki is próbáljuk: nyerhető-e a kérdőív segítségével értékelhető és összehasonlítható információ a védői tevékenység milyenségét illetően. E kutatás (a továbbiakban: aktakutatás) eredményeit szintén bedolgoztuk a jelen tanulmányba.¹

Ezúton is köszönjük a megkeresett szakembereknek, a konferencia résztvevőinek, az iratkutatást engedélyező bírósági elnököknek és a kutatásban közreműködő jogászoknak, hallgatóknak, hogy támogatásukkal, közreműködésükkel, munkájukkal hozzájárultak ahhoz, hogy jelen tanulmány valóban átfogó képet nyújtson a hatékony védelemhez való jog hazai érvényesüléséről. Külön köszönettel tartozunk az alábbi személyeknek: dr. Bánáti János, dr. Fodor-Lukács Krisztina, dr. Frech Ágnes, dr. Galajda Ágnes, dr. Kovács Judit, dr. Réti László, Simonovits Borbála, dr. Tóth Mihály.

¹ A kutatásban olyan, egyterheltes ügyeket vizsgáltunk, amelyek 2004. január 1. és 2007. december 31. között fejeződtek be az ítéletláblakon emberölés alapesete, emberölés minősített esete, gondatlanságból elkövetett emberölés, életveszélyt okozó testi sértés és halált okozó testi sértés miatt. A vizsgálatban végül 152 ügy iratait dolgoztuk fel. A kutatás során használt kérdőív a Magyar Helsinki Bizottság honlapjáról (www.helsinki.hu) letölthető.

2. A hatékony védelemhez való jog érvényesülése

2.1. A tájékoztatáshoz való jog

2.1.1. Tájékoztatás a gyanúsítás/vád lényegéről és okáról

A büntetőeljárás során a terheltet több alkalommal tájékoztatják a gyanúsítás, illetve a vád lényegéről és okáról. Ha a rendelkezésre álló adatok alapján meghatározott személy megalapozottan gyanúsítható bűncselekmény elkövetésével, az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság a gyanúsítottat kihallgatja. Ilyenkor a gyanúsítottal a kihallgatás elején közölni kell a gyanúsítás lényegét, a vonatkozó jogszabályi rendelkezések megjelölésével (a gyanúsítás közlése).² Az így adott tájékoztatás nem túlságosan részletes, csupán a gyanúsítás alapjául szolgáló tények közlésére és a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (Btk.) releváns rendelkezéseinek az ismertetésére terjed ki, a bizonyítékokra való hivatkozást nem kell tartalmaznia.³

A gyanú megváltozását is közölni kell a terhelttel a nyomozás során. Ha a gyanúsítottal ismertetett megalapozott gyanú az eljárás későbbi szakaszában beszerzett bizonyítékokra figyelemmel megváltozik, azt a következő kihallgatásakor vele közölni kell.⁴

² A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) 179. § (1)–(2) bekezdés

³ Lásd: Jakucs (szerk.): *A büntetőeljárás törvény magyarázata*. KJK–KERSZÖV, Budapest, 2003, 363. o.

⁴ 11/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás a vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a vádemeléssel kapcsolatos ügyészi feladatokról, 8. § (2) bekezdés

A fentieket követően a terheltet a vádemeléskor tájékoztatják érdemben az ellene felhozott vád lényegi elemeiről. A vádirat – melyet a terheltnek is kötelező kézbesíteni⁵ – többek között az alábbiakat tartalmazza:

- a vád tárgyává tett cselekmény leírását,
- a vád tárgyává tett cselekmény Btk. szerinti minősítését,
- a tárgyalásra idézendők és az arról értesítendők indítványozását,
- a bizonyítási eszközök megjelölését, valamint azt, hogy mely tény bizonyítására szolgálnak,
- a tárgyaláson való bizonyítás felvételének sorrendjére vonatkozó indítványt.⁶

Végül a tárgyalás kezdetén a tanács elnöke megkérdezi a vádlottat, hogy a vádat megértette-e, nemleges válasz esetén pedig megmagyarázza a vádat.⁷

A gyanúsítás közlése gyakorló szakemberek szerint általában megfelelően történik, de több gyakorlati problémára rá kell mutatnunk. A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (Rtv.) szerint el kell fogni azt, akit szándékos bűncselekmény elkövetésén tetten értek, illetve előállítható, aki bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható.⁸ Létező rendőrségi gyakorlat, hogy az előállított személyeket büntetőeljárás formális megindítása nélkül, akár még a beszállítás közben kérdezik ki.⁹ Erre jogilag valójában nincs lehetőség, de mind a megkérdezett rendőrök, mind az ügyvédek megerősítették, hogy a gyakorlatban ilyen előfordul. Tekintve, hogy ez az informális kihallgatás a büntetőeljárás megindítása előtt történik, a rendőrséget semmi nem kötelezi arra, hogy tájékoztassa az előállított személyt az őt gyanúsítottként megillető jogokról, vagy a gyanúsítás lényegéről. A megkérdezettek szerint az „elszámoltatás” során elhangzottokról általában rendőri jelentés készül, amelyet az ügy irataihoz csatolnak,¹⁰ és az is könnyen előfordul-

⁵ Be. 263. §

⁶ Be. 217. §

⁷ Be. 288. § (3) bekezdés

⁸ Rtv. 33. § (1) bekezdés a) pont és (2) bekezdés b) pont. Ez utóbbi esetben a gyanú megkívánt szintje alacsonyabb, mint a Be. esetében. Az előállítás csak a „szükséges ideig”, de legfeljebb 8 órán át (kivételes esetben 12 órán át) tarthat.

⁹ A rendőrségi zsargonban ezt „elszámoltatás”-nak nevezik.

¹⁰ Interjú rendőrökkel

hat, hogy az így elhangzó információ a szabályszerű kihallgatásról felvett jegyzőkönyvbe is belekerül, hiszen ha valaki „beismerő vallomást” tett az „elszámoltatás” során, nyilván könnyebben rávehető arra, hogy az ott tett kijelentéseit megismételje a kihallgatáson. Különösen így van ez, ha az első kihallgatáson nincs jelen a védője (lásd alább).¹¹

Amennyiben a rendőri jelentés és a terhelt vallomása között ellentmondás van, a bíróság köteles tisztázni ennek okát.¹² Gyakorló bírák szerint szakmai hiba, ha a rendőri jelentésben szereplő vallomást bizonyítékként használják fel: több döntés is rámutat arra, hogy az így szerzett bizonyíték nem használható fel, hiszen a nyilatkozattételt megelőzően nem hangzanak el a törvényben előírt kioktatások. A rendőri jelentés pusztán okirati bizonyíték, amely csak annyit bizonyít, hogy a jelentésben szereplő időben és helyen rendőri intézkedés történt, ahol a jelentésben szereplő személyek jelen voltak.¹³

Szintén aggályos a lehetséges gyanúsított tanúként való kihallgatásának gyakorlata. A Be. értelmében a nyomozó hatóság nem köteles közölni a tanúval, hogy gyanúsítottá válhat az adott ügyben (bár a nyomozó hatóság köteles figyelmeztetni a tanút, hogy a vallomástételt megtagadhatja egy adott kérdés kapcsán, ha a válasszal magát vagy hozzátartozóját bűncselekmény elkövetésével vádolná).¹⁴ Tapasztalt védőügyvédek szerint a nyomozó hatóság a kihallgatás során általában nem szolgáltat információt arra vonatkozóan, hogy milyen jellegű bűncselekménnyel kapcsolatban végzik a nyomozást, hanem csupán kérdéseket tesznek fel a kihallgatás során, vagyis a potenciális gyanúsított nem juthat információhoz a gyanúsítás lényegéről és okáról.¹⁵

Az egyik megkérdezett ügyvéd szerint az adott rendőri szerv megfelelő szervezeti egységét vezető személy(ek) nyomozási stratégiáról alkotott elképzeléseinek függvénye, hogy a lehetséges gyanúsított tanúkénti meghallgatását alkalmazza-e a nyomozó hatóság vagy

¹¹ Interjú védőkkel

¹² Bírósági forrásaink szerint gyakran előfordul, hogy a tanúként meghallgatott rendőrök, akik a jelentést készítették, nem emlékeznek az ügy körülményeire, és egyszerűen a jelentésben foglaltakat mondják el, megnehezítve így a bíró számára az ellentmondás feloldását.

¹³ Elhangzott a BÜK–MHB konferencián.

¹⁴ Be. 88. § (1) bekezdés b) pont

¹⁵ Interjú védőkkel. Egy gyakorló védőügyvéd említette azt a példát, amikor egy emberölés nyomozása során a tanútól a nyomozó megkérdezte, hogy miért van megvágva az arca, holott a – téynkérdések tekintetében meghallgatott – tanú esetében ennek nyilvánvalóan nincs jelentősége.

sem. Egyes rendőri szerveknél ugyanis rendszeresen előfordul, hogy olyan személyeket hallgatnak ki tanúként, akikkel szemben már van annyi bizonyíték, amennyi általában elégséges a megalapozott gyanú közléséhez, míg más szerveknél teljesen ismeretlen ez a gyakorlat.¹⁶

Az ügyészi nyomozások kapcsán ezt a kérdést főügyészi leirat rendezi, amely szerint a leendő gyanúsított tanúként való kihallgatása kerülendő, a megkérdezett ügyészek szerint mindazonáltal néhány esetben szükségszerű ez az eljárás, például amikor a tanú a vonatkozó figyelmeztetés ellenére magára nézve terhelő vallomást tesz.¹⁷

A BÜK–MHB konferencián több gyakorló bíró elfogadhatatlannak nevezte a potenciális gyanúsítottak tanúkénti meghallgatásának gyakorlatát. Egyikük felvetette a törvény szövegének módosítását, javasolva, hogy a később terhelti pozícióba kerülő tanú vallomása csak akkor legyen felhasználható az eljárásban, ha a terhelt ezt kifejezetten kéri. Ezzel egyetértett több gyakorló védő is, akik szintén felszólaltak a törvény szövegének módosítása mellett.

2.1.2. Tájékoztatás a rendőrség, illetve az ügyész rendelkezésére álló releváns bizonyítékokról

A belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól szóló 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet (a továbbiakban: BM–IM együttes rendelet) szerint a gyanúsítottal *a bizonyítékok ismertetése nélkül* kell közölni a terhére rótt bűncselekményt megvalósító magatartásának lényegét és Btk. szerinti minősítését az első kihallgatáson.¹⁸

A nyomozás befejezéséig a védelmet jelentős mértékben gátolják a jogszabályi rendelkezések abban, hogy információkat szerezzen a gyanúsítást megalapozó bizonyítékokról, mivel a nyomozati szakban a iratokhoz való hozzáférés a gyanúsítást követően is

¹⁶ Interjú védőkkel

¹⁷ Interjú ügyészekkel

¹⁸ 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet, 119. § (1) bekezdés

korlátozott: a terhelt és védője alapvetően kizárólag a szakvélemények, illetve az olyan nyomozási cselekményekről készült jegyzőkönyvek megismerésére jogosult, amelyeken jelen lehetnek. Az egyéb iratok megismerésére csak akkor van lehetőség, ha az a nyomozás érdekeit nem sérti.¹⁹ Mivel a Be. szerint a védő a nagy számban előforduló nyomozati cselekmények közül csak a gyanúsított kihallgatásán és az általa vagy a gyanúsított által indítványozott tanú kihallgatásán lehet jelen,²⁰ a fenti rendelkezés jelentős mértékben korlátozza a védelmet az iratok megismerésében, mivel a gyakorlat azt mutatja, hogy a nyomozó hatóságok általában minden, az iratok megismerésére irányuló kérelmet elutasítanak a nyomozás általános érdekeire hivatkozással, az egyéni körülmények mérlegelése nélkül.²¹ Ez, amint azt az alábbiakban kifejtjük, különösen a terhelt előzetes letartóztatása esetén lehet aggályos, tekintve, hogy a kényszerintézkedés elrendelésének és fenntartásának alapjául szolgáló bizonyítékokat sem ismerheti meg a védelem.

A nyomozás elvégzése után a nyomozó hatóságnak a védelem rendelkezésére kell bocsátania a teljes nyomozati anyagot, hogy a gyanúsított és a védő az esetleges vádemelés alapjául szolgáló valamennyi iratot²² megismerhesse.²³ Ettől kezdve a védelem gyakorlatilag teljes körűen hozzáférhet az iratokhoz.

Jelentőségénél fogva érdemes elemezni, hogy milyen gyakran élnek a védők az iratok megismerésén való részvétel lehetőségével, hiszen a magyar büntetőeljárásban ez az a pont, ahol az iratok nagy részétől addig elzárt védő számára tulajdonképpen kiderül, mi van a nyomozó hatóság kezében, milyen bizonyítékok terhelik a védencét, és itt nyílik meg az a lehetőség, hogy ennek ismeretében megpróbálja indítványok előterjesztésével befolyásolni az eljárás irányát.

Ebben a tekintetben az aktakutatás során statisztikailag szignifikáns különbséget fedeztünk fel a kirendelt és a meghatalmazott védők között azon ügyek vizsgálata alapján, amelyeknek az aktája tartalmazott rá utalást, hogy a védőt értesítették az iratok megismerésének lehetőségéről.

¹⁹ Be. 186. § (1) bekezdés

²⁰ Be. 184. § (2) bekezdés

²¹ Interjú védőkkel

²² Bizonyos kivételektől eltekintve (pl. védelemben részesített tanú adatai)

²³ Be. 193. § (1) bekezdés

1. tábla

Jelen volt-e az iratok megismerésén a védő, jelöltje vagy helyettese,
ha a védőt értesítették? (MHB, aktakutatás)

	Kirendelt védő		Meghatalmazott védő	
	szám	%	szám	%
Jelen volt	44	57	33	85
Nem volt jelen	33	43	6	15
Összesen	77	100	39	100

A táblázatból látható, hogy a kirendelt védőknek csupán 57, míg a meghatalmazott védőknek 85%-a jelent meg az iratok megismerése és áttanulmányozása céljából.

Az iratok megismerése éppen azért fontos a védelem szempontjából, mert amint azt fent kifejtettük, az ügy ekkor válik a maga teljességében megismerhetővé a védelem számára. Amennyiben szükségesnek látszik még valamilyen cselekmény elvégzése a nyomozati szak lezárása előtt, ekkor terjeszthető elő erre vonatkozó indítvány, és ekkor lehet kifejtteni azokat az érveket, amelyek a gyanúsításhoz képest majdan a terheltnek esetleg kedvező irányba módosíthatják a cselekmény vádirati minősítését. Éppen ezért kiemelten vizsgáltuk azt, hogy a kirendelt és a meghatalmazott védők aktivitása között az iratok megismerése kapcsán mutatható-e ki differencia. A válasz egyértelmű igen: az iratok megismerésén megjelent kirendelt védőknek mindössze 3%-a tett észrevételt, indítványt az iratok megismerését követően, szemben a meghatalmazott védők 50%-ával.

2.1.3. A jogokról és kötelességekről való tájékoztatás

A terhelt jogosult arra, hogy büntetőeljárásai jogairól és kötelességeiről a bíróságtól, az ügyésztől és a nyomozó hatóságtól felvilágosítást kapjon,²⁴ a terheltet tehát mind a nyomozati szakban, mind a bírósági eljárás során tájékoztatni kell a jogairól. A jogszabályi rendelkezések nem írják elő, hogy ennek a tájékoztatásnak írásban kell megtörténnie, de a terheltnek két módon is írott információkhoz juthatnak ebben a tárgyban.

²⁴ Be. 43. §

Egyrészt a jogokra való figyelmeztetésnek szerepelnie kell a különböző eljárási cselekményekről készült jegyzőkönyvekben, és ezekből a jegyzőkönyvekből a terheltnek ingyenesen jár egy példány. Emellett a vádirat kézbesítésekor a bíróság megküldi a terheltnek az úgynevezett „220-as nyomtatványt”, amely tartalmazza legfontosabb jogokat és kötelezettségeket, így a védő meghatalmazásához vagy védő kirendelésének kéréséhez való jogot, a jogot arra, hogy az iratokból másolatot kapjanak, és a személyes költségmentesség engedélyezése iránti kérelem benyújtásának jogát.²⁵

A terheltet kihallgatásának megkezdésekor figyelmeztetni kell arra, hogy nem köteles vallomást tenni, a vallomás tételét, illetőleg az egyes kérdésekre történő válaszadást a kihallgatás folyamán bármikor megtagadhatja, de bármikor dönthet úgy is, hogy vallomást tesz, akkor is, ha korábban a vallomástételt megtagadta. Figyelmeztetni kell arra is, hogy amit mond, illetőleg rendelkezésre bocsát, bizonyítékként felhasználható. A figyelmeztetést, valamint a terheltnek a figyelmeztetésre adott válaszát szó szerint kell jegyzőkönyvbe venni. A figyelmeztetés elmaradása esetén a terhelt vallomása bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe.²⁶

A bírósági szakban a tanács elnöke a vádlottat figyelmezteti arra, hogy a bizonyítási eljárás során a kihallgatottakhoz kérdéseket intézhet, indítványokat és észrevételeket tehet. A figyelmeztetés kiterjed arra is, hogy ha a vádlott nem tesz vallomást, a terheltként tett korábbi vallomása felolvasható.²⁷ A vádlottat arra is figyelmeztetni kell, hogy a tárgyalás alatt is értekezhet a védőjével, de kihallgatása közben ezt csak a tanács elnökének engedélyével teheti meg.²⁸

A fentiek ellenére azonban elméleti szakemberek és gyakorló ügyvédek is úgy vélik: a jogokról való tájékoztatás gyakorlata a magyar büntetőeljárás rendszer egyik legproblematikusabb pontja.²⁹ A releváns jogszabályi rendelkezések felolvasása önmagában nem jelenti szükségképpen azt, hogy a terhelt tudatában lesz a jogainak, hiszen egy hosszú és

²⁵ Interjú bírakkal

²⁶ Be. 117. § (2) bekezdés

²⁷ Be. 289. § (2) bekezdés

²⁸ Be. 289. § (3) bekezdés

²⁹ Lásd például: Fázsi László: A kihallgatás gyakorlati szempontjai. In: *Rendészeti Szemle*, 2008/2.

bonyolult jogi szöveg hallás utáni megértése még az iskolázottabbak számára is nehézséget okozhat; a kevésbé kvalifikált terheltek esetében pedig a jogokra való figyelmeztetés további magyarázat nélkül aligha éri el a kívánt célt. Ügyvédek szerint a nyomozati szakban a hatóságok ritkán szolgálnak kiegészítő magyarázattal a jogok tekintetében,³⁰ a bíróságok esetében ez az adott bírótól függ: egyes bírók hosszas magyarázatokkal igyekeznek segíteni a terhelteket jogaik megértésében, míg mások egyszerűen felolvassák a jogszabályi rendelkezéseket.³¹

Egy megkérdezett bíró is megerősítette, hogy még abban az esetben is, amikor a nyomozati szakban végrehajtott kihallgatásról szóló jegyzőkönyvben szerepel, hogy a terhelt jogait felolvasták, néha szükség van ennek további bizonyítására (pl. a kihallgatást vezető rendőr idézése útján), hogy bizonyossá váljon, a terheltet valóban megfelelő módon tájékoztatták.³² Gyakorló bírák szerint nem ritka, hogy bár a terhelt a kihallgatás elején közli, hogy nem kíván a kérdésekre válaszolni, a jegyzőkönyvben mégis szerepelnek a kérdések, illetve az azokra adott válaszok – ilyenkor a bíróra van bízva, hogy az ügy összes körülményét figyelembe véve miként értékeli ezt a bizonyítékot.³³

A gyakorló jogászok egy része kiemelte, hogy ha a terheltet védője megfelelően felkészíti és segíti, akkor nyilvánvalóan kisebb nehézséget okoz neki megérteni jogait és kötelességeit. Mivel a kirendelt védők munkájának minőségével kapcsolatban komoly problémák merülnek fel, a jogokról való tájékoztatás tekintetében a rászoruló terheltek hátrányosabb helyzetbe kerülhetnek, mint azok, akik megengedhetik maguknak, hogy ügyvédet fogadjanak.

³⁰ Gyakorló védők beszámolóit szerint előfordul, hogy a kioktatás is elmarad, mivel a terhelt csak kihallgatása végén, a kihallgatási jegyzőkönyv átolvasásakor és aláírásakor ismerheti meg a figyelmeztetéseket, vagyis utólag szerez tudomást jogairól. Amennyiben a védő nélkül kihallgatott terhelt aláírja a jegyzőkönyvet, utólag természetesen már lehetetlen bizonyítani, hogy a figyelmeztetések nem a kihallgatás kezdetekor hangzottak el.

³¹ A BÜK–MHB konferencián részt vevő bírák elmondták: a jogokra vonatkozó jogszabályszöveg felolvasásától nem lehet eltekinteni, mivel a szigorú ítéletábrai gyakorlat szerint hatályon kívül kell helyezni azokat az ítéleteket, amelyeknek az esetében az eljárás során a kioktatásra nem a törvényben meghatározott módon került sor, holott a törvény szövegének felolvasása önmagában nem jelenti azt, hogy a terhelt tisztában van a jogaival. A bírák ezt a problémát úgy igyekeznek áthidalni, hogy jegyzőkönyvön kívül hétköznapi nyelven is igyekeznek megérteni a terhelttel, milyen jogai és kötelezettségei vannak az eljárás során.

³² Interjú bírákkal

³³ Elhangzott a BÜK–MHB konferencián.

2.2. A védelemhez való jog

A terhelt a büntetőeljárás során személyesen is védekezhet, vagy védelmét az eljárás bármely szakaszában védő is elláthatja.³⁴ A bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság biztosítja, hogy az, akivel szemben a büntetőeljárást folytatják, védekezhessék.

2.2.1. Védő választása és a rászorulóknak védőhöz való joga

Közvetlenül a gyanúsítás közlése után a gyanúsítottat figyelmeztetni kell arra, hogy védőt választhat, illetőleg védő kirendelését kérheti. Ha az eljárásban védő részvétele kötelező, a gyanúsított figyelmét arra is fel kell hívni, hogy ha három napon belül nem hatalmaz meg védőt, az ügyész, illetve a nyomozó hatóság rendel ki védőt. Ha a gyanúsított kijelenti, hogy nem kíván védőt megbízni, az ügyész, illetve a nyomozó hatóság nyomban védőt rendel ki.³⁵ A BM–IM együttes rendelet értelmében a gyanúsítottaknak a védő meghatalmazására, illetőleg kirendelésére vonatkozó nyilatkozatát jegyzőkönyvbe kell foglalni.³⁶

A Be. különbséget tesz a nyomozás és a bírósági eljárás között a kötelező védelem esetei és tartalma tekintetében. A nyomozati szakban a védő részvétele kötelező, ha (i) a bűncselekményre a törvény ötövi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztést rendel, (ii) a terheltet fogva tartják, (iii) a terhelt süket, néma, vak vagy kóros elmeállapotú, (iv) a terhelt a magyar nyelvet, illetőleg az eljárás nyelvét nem ismeri, (v) a terhelt egyéb okból nem képes személyesen védekezni,³⁷ (vi) fiatalkorú,³⁸ (vii) személyes költségmentességet élvez, és védő kirendelését kéri.³⁹

A bírósági szakban szélesebb körben kötelező a védelem. A fent felsorolt esetek mellett védő részvétele a tárgyaláson kötelező (i) az elsőfokú bíróságként eljáró megyei bíróság

³⁴ Be. 5. §

³⁵ Be. 179. § (3) bekezdés

³⁶ Be. 5. §

³⁷ Be. 46. §

³⁸ Be. 450. §

³⁹ Be. 48. § (2) bekezdés és 74. § (3) bekezdés a) pont

előtt, (ii) abban az esetben, ha pótmagánvádoló lép fel,⁴⁰ (iii) ha az ügyész a tárgyaláson részt vesz, és a vádlott, aki korábban védőt nem hatalmazott meg, védő kirendelését kéri.⁴¹ Ha az ügyész a tárgyaláson részt vesz, és a vádlott védőt nem hatalmazott meg, a tanács elnöke szükség esetén, diszkrecionális jogkörében dönthet védő kirendeléséről.⁴² A védelem bizonyos külön eljárásokban is kötelező, így például a bíróság elé állítás⁴³ és a távollévő terhelttel szemben lefolytatott eljárás esetében.⁴⁴

Mindezek mellett a kirendelésre jogosult hatóságok mérlegelhetik, hogy a tisztességes tárgyaláshoz való jog érvényesülése érdekében szükség van-e védő kirendelésére: a bíróság, az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság kérelemre vagy hivatalból védőt rendel ki, ha ezt a terhelt érdekében szükségesnek tartja.⁴⁵

A széles körben kötelező védelem miatt viszonylag kevés terhelt marad védő nélkül, 2006 és 2007 folyamán a terhelték több mint hetven százalékát képviselte ügyvéd.⁴⁶

2.2.2. A védőhöz jutás gyakorlati aspektusai

Mindenekelőtt rá kell mutatnunk arra, hogy a védelem kötelező jellege nem jelenti azt, hogy a védő jelenléte kötelező az egyes nyomozati cselekményeken. Ez azt jelenti, hogy a nyomozó hatóság abban az esetben is kihallgatja a terheltet, ha a védő – az eljárási cselekményről való értesítése ellenére – bármilyen okból nem jelenik meg. A bírósági szakban eltérő a helyzet: ha a védelem kötelező, nem tartható tárgyalás a védő távollétében.

Amennyiben értékelni akarjuk az ügyvédi képviselőhez való hozzájutás gyakorlati lehetőségeit, különbséget kell tennünk a meghatalmazott és a kirendelt védők között.

⁴⁰ Be. 242. § (1) bekezdés

⁴¹ Be. 242. § (2) bekezdés

⁴² Be. 242. § (2) bekezdés

⁴³ Be. 518. §

⁴⁴ Be. 527. §

⁴⁵ Be. 48. § (3) bekezdés

⁴⁶ Forrás: Országos Igazságszolgáltatási Tanács

A számos kapcsolódó panasz eredményeképp a BM–IM együttes rendeletet 2007. június 1-jei hatállyal módosították, így jelenleg egyértelmű, hogy a tetten ért, és ezért az Rtv. alapján elfogott személyt az elfogás, illetve az előállítás kezdetétől megilleti a védelemhez való jog,⁴⁷ valamint, hogy abba a rendelkezésbe, amely szerint a fogvatartás elrendelését követően, a gyanúsított első kihallgatása előtt biztosítani kell, hogy védőt hatalmazhasson meg, beleértendő a tetten ért személyek elfogása és előállítása is, mint fogvatartás.⁴⁸ *(Ebben a vonatkozásban súlyos hiányosság, hogy a BM–IM együttes rendelet ezt a jogot továbbra sem terjesztette ki arra, akit az Rtv. 33. § (2) bekezdés b) pontja alapján állítanak elő, tehát azért, mert „bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható”).*

Ha a gyanúsított a kihallgatása előtt arra hivatkozik, hogy előzetesen védőt hatalmazott meg, és kihallgatásáról a védő értesítését kéri, a nyomozó szerv – telefaxon vagy elektronikus úton, ha ez nem lehetséges, telefonon – értesíti a védőt.⁴⁹ Ez azonban még nem jelenti azt, hogy a védőnek valóban lehetősége van arra, hogy jelen legyen az első kihallgatáson, mivel a nyomozó hatóságot semmi nem kötelezi arra, hogy megvárja, míg a védő megjelenik. A BM–IM együttes rendelet szerint a védőt – a késedelmet nem tűrő eljárási cselekményeken kívül – kellő időben, legkevesebb huszonnégy órával korábban értesíteni kell azokról az eljárási cselekményekről, amelyeken a Be. alapján jelen lehet.⁵⁰ Ha a nyomozási cselekményről a védőt értesítették, de azon nem jelent meg, ezt a gyanúsítottal közölni kell, és tájékoztatni kell arról, hogy a védő távolmaradása nem akadály a kihallgatásnak. A védő értesítésével, illetve a megjelenésével vagy távolmaradásával kapcsolatos tényeket a kihallgatásról készült jegyzőkönyvben fel kell tüntetni.⁵¹

A megkérdozett ügyvédek úgy vélekedtek, hogy azok a gyanúsítottak vannak viszonylag jó helyzetben, akiknek már van kapcsolatuk egy ügyvéddel (például egy korábbi büntetőügyükből kifolyólag). Ilyen esetekben a nyomozó hatóság általában valóban megpróbálja elérni az ügyvédet, bár ilyenkor is gyakran csak igen rövid idővel a kihallgatás előtt értesítik őket, nem is beszélve arról, amikor késő éjszaka faxot vagy e-mailt küldenek az ügyvédnek, és így tulajdonképpen semmi esély sincs arra, hogy időben megkapja az

⁴⁷ 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet, 4. §

⁴⁸ 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet, 6. §

⁴⁹ 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet, 9. § (1) bekezdés

⁵⁰ 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet, 9. § (2) bekezdés

⁵¹ 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet, 9. § (3)–(4) bekezdés

üzenetet. Ha viszont a gyanúsított nem tud azonnal megnevezni egy ügyvédet, akkor nincs lehetősége arra, hogy felhívja a családtagjait, ismerőseit, hogy ajánljanak neki egy jó ügyvédet. Ezekben az esetekben csupán a kihallgatás megtörténte után van tényleges lehetősége a gyanúsítottnak védő meghatalmazására.⁵²

Ami a kirendelt védőket illeti, még súlyosabb problémák vetődnek fel. A kirendelésre jogosult hatóság (az eljárás kezdetekor a nyomozó hatóság) dönti el ugyanis, hogy kit rendel ki védőként, ebbe a terhelteknek semmilyen beleszólásuk nincs.⁵³ Az ügyvédi törvény szerint⁵⁴ ugyanis a kamarák a kirendelhető védőkről jegyzéket vezetnek, az eljárás adott szakaszában eljáró hatóság pedig a Be. értelmében⁵⁵ teljesen szabadon választhat a listáról. Ez azt jelenti, hogy a nyomozati szakban a védő kirendelésének (kiválasztásának) funkciója a nyomozó hatóság, azaz egy olyan szerv kezében van, amely eljárási helyzeténél fogva nem érdekelt az igazán hatékony ügyvédi munkában. Amennyiben eltekintünk a magyar büntetőeljárás hagyományoktól, és megpróbáljuk friss szemmel nézni a helyzetet, tulajdonképpen teljességgel érthetetlen, miként lehetséges, hogy a „védelmet” a „vád” választja ki. A kutatási eredmények azt mutatják, hogy ennek a problémának rendkívül komoly gyakorlati következményei vannak, e tény ugyanis minden valószínűség szerint nem független a kirendelt védők eljárási cselekményeken való megjelenésével kapcsolatos kedvezőtlen adatoktól.

Ha a védelem azért kötelező, mert a terheltet fogva tartják, a védőt legkésőbb a terhelt első kihallgatásáig ki kell rendelni.⁵⁶ A kirendelést követően a terheltet értesíteni kell a kirendelt védő személyéről.⁵⁷

A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a kirendelt védők többsége nem jelenik meg a terhelt első kihallgatásán, és ritkán jelennek meg a további eljárási cselekményeken is. Az Országos Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Osztálya által végzett, a rendőrség

⁵² Interjú ügyvédekkel

⁵³ Be. 48. § (1) bekezdés

⁵⁴ 1998. évi XI. törvény az ügyvédekről, 35. §

⁵⁵ Be. 48. § (1) bekezdés

⁵⁶ Be. 48. § (1) bekezdés

⁵⁷ Be. 48. § (1) és (8) bekezdés

23 területi nyomozó hatóságát⁵⁸ érintő, 2006 júniusa és júliusa közötti célzott adatgyűjtésen alapuló kutatás (a továbbiakban: ORFK kutatás)⁵⁹ azt mutatta, hogy a 23 vizsgált területi hatóság közül 14 esetében az első kihallgatások kevesebb, mint ötven százalékán volt jelen a kirendelt védő. Az egyik megyében az első kihallgatásoknak csupán 4,54%-a zajlott a kirendelt védő jelenlétében, az átlag 34,9% volt, ami azt jelenti, hogy a rászoruló terheltek majdnem kétharmada professzionális jogi segítség nélkül maradt az első kihallgatásán.⁶⁰ Az ORFK kutatás során a megkérdezett szervek azt az általános véleményt fogalmazták meg, hogy „a nyomozó hatóságok azokat az ügyvédek részéiték előnyben a kirendeléseknél, akikre mindig, mindenkor bizton számíthatnak a kirendelés elvállalásában és a megjelenésben”.⁶¹ Ezt nyilvánvalóan cáfolja ugyanezen vizsgálatnak a kirendelt védők megjelenési hajlandóságával kapcsolatos eredménye: ha valóban olyan ügyvédek rendelnének ki a nyomozó hatóságok, akik az esetek nagy részében megjelennek, a számszerű eredmények nem lehetnének ennyire rosszak.

A kulcsfontosságú első kihallgatás vonatkozásában az eddigi empirikus kutatásokkal összhangban az MHB bírósági aktakutatása során is az volt a tapasztalat, hogy a meghatalmazott védők sokkal nagyobb arányban vannak jelen: a kirendelt védővel rendelkező terheltek első kihallgatásán az esetek 16%-ában vett részt a védő, jelöltje vagy helyettes, míg ugyanez az arány a meghatalmazott védőknél 63% volt.

A fenti számok oka részben a kései értesítés az eljárási cselekményről. Az ORFK kutatás meggyőző adatokkal szolgál ebben a tekintetben: az egyik megyében például átlagosan harminc perccel a kihallgatás kezdete előtt értesítették az ügyvédek, ami az esetek jelentős részében nyilvánvalóan nem elegendő idő arra, hogy a védő megjelenhessen. Tizenhat megyében átlagosan egy órával a kihallgatás kezdete előtt értesítették a védőt, valamennyi hatóság egységes volt viszont abban, hogy ha a védő jelezte részvételi szándékát, akkor a kihallgatás időpontját ennek figyelembevételével határozták meg.⁶²

⁵⁸ A kutatás a megyei rendőr-főkapitányságokat, a Budapesti Rendőr-főkapitányságot, a Nemzeti Nyomozó Irodát, az Autópálya-rendőrséget és a Repülőtéri Biztonsági Szolgálatot érintette.

⁵⁹ A kutatás eredményeiről részletesen lásd: Szabó Zsolt – Szomor Sándor: Fegyveregyenlőség. In: *Rendészeti Szemle*, 2007/3., 19–41. o. (a továbbiakban: Fegyveregyenlőség)

⁶⁰ Fegyveregyenlőség, 36. o.

⁶¹ Fegyveregyenlőség, 39. o.

⁶² Fegyveregyenlőség, 35. o.

Természetesen, ha az értesítést faxon küldik, és a nyomozó hatóság nem próbálja meg elérni telefonon az ügyvédet, ami gyakran megtörténik, akkor jó esély van arra, hogy a védő nem értesül időben a kihallgatásról, és nem tudja elérni, hogy a kihallgatásra egy későbbi időpontban kerüljön sor.

Minthogy az ismertetett okoknál fogva a távolmaradás nem mindig róható fel az ügyvédnek, vizsgáltuk az első kihallgatásról való értesítés és a megjelenés összefüggéseit is. Úgy tűnik, hogy a meghatalmazott védők esetében a hatóság nagyobb gondot fordít az értesítés időszerűségére (vagy nagyobb hajlandóságot mutat a védő bevarására), mint a kirendeléses esetekben. Azokban az esetekben, ahol az aktában találtunk adatot az értesítés időpontjára vonatkozóan, az alábbiak szerint alakult az értesítések megoszlása.

2. tábla
Mennyi idővel az első kihallgatás előtt értesítették a védőt a kihallgatásról?
(MHB, aktakutatás)

	Kirendelt		Meghatalmazott	
	Szám	%	Szám	%
1 óránál kevesebb	21	42	1	20
1–5 óra	13	26	1	20
5 óránál több	5	10	3	60
Nem értesítették előre	11	22	0	0
Összesen	50	100	5	100

Bár a meghatalmazott védőkre vonatkozó adatok a kis elemszám miatt nem igazán értékelhetők, látszik, hogy a kirendelt védőknél rendkívül nagy a késedelmes értesítések aránya, sőt az értesítés teljes elmulasztásáé sem elhanyagolható.⁶³

⁶³ Igaz ugyanakkor, hogy nagyon sok ügyben nem találtunk az aktában utalást az értesítés időpontjára. Amennyiben megvalósul egy iratelemzésen alapuló minőségellenőrzési rendszer, ezen a gyakorlaton változtatni kell: nemcsak azért, mert nyilvánvalóan nem kérhető számon a védőn a távolmaradás, amennyiben csak röviddel a kihallgatás előtt értesítik, hanem azért is, mert olyan védelmi jogosítvány csorbítását jelenti ez a gyakorlat, amely adott esetben a kihallgatáson tett vallomásnak a bizonyítékok köréből való kirekesztését is indokoltá teheti.

Az értesítés és a megjelenés korrelációját vizsgálva arra jutottunk, hogy az értesítés és a kihallgatás közötti egy óra jelenti azt a „lélektani” határt, amelynél kevesebb esetén a védők gyakorlatilag nem jelennek meg. Az 1–5 órás, illetve az 5 óránál nagyobb intervallum között nem volt számottevő különbség a megjelenési hajlandóságban: mindkét intervallumban a kirendelt védők kb. 40%-a jelent meg.

3. tábla
Az értesítési idő és a megjelenés összefüggése (%) (MHB, aktakutatás)

Értesítési idő	Védő jelen volt	Védő nem volt jelen	Összesen
1 óránál kevesebb (N=21)	0	100	100
1–5 óra (N=13)	38	62	100
5 óránál több (N=5)	40	60	100
Nem értesítették előre (N=11)	0	100	100
Összesen (N=50)	14	86	100

A kirendeléssel kapcsolatban sajátos problémára hívta fel a figyelmet az egyik bíró a BÜK–MHB konferencián: előfordul, hogy az eljárás kezdetén nem kötelező a védelem, azonban a terhelt kihallgatásainak során úgy módosul a megalapozott gyanú, hogy a védelem kötelezővé válik.⁶⁴ Ilyen helyzet áll elő, ha a kihallgatás kezdetekor a terheltet egy legfeljebb három évig terjedő szabadságvesztéssel sújtható bűncselekmény elkövetésével gyanúsítják, de a kihallgatás során megismert tények alapján öt éves szabadságvesztés büntetéssel sújtható bűncselekmény gyanúja is felmerülhet, amikor a védelem a törvény szerint kötelező. Ezekben az esetekben a felszólaló bíró tapasztalatai szerint a nyomozó nem szakítja félbe a kihallgatást, hogy értesítse a terhelt védőjét, hanem csak a kihallgatást követően módosítja a megalapozott gyanút.

2.2.3. Jog a független és kompetens védőhöz

A védő meg nem jelenésének másik lehetséges oka a magyar kirendelt védői rendszer strukturális problémáihoz kötődik, amelyek veszélyeztetik a valódi függetlenséget, de annak látszatát mindenképpen. A nyomozati szakban ugyanis a fent említettek szerint

⁶⁴ Be. 46. § a) pont

a védőt az a nyomozó hatóság választja ki, amelynek eljárási pozíciójából fakadóan nem érdeke a hatékony védői tevékenység. A nyomozónak kétségtelenül könnyebb dolga van, ha a védő nem túl agilis, ha nem árasztja el kérdésekkel, észrevételekkel és indítványokkal, vagy ha nem is jelenik meg. Emellett a terheltnek nehéz megbíznia valakiben, akit az a nyomozó hatóság választott ki, amely ellene a nyomozást folytatja. Egyértelműnek tűnik, hogy a kirendelést vagy egy másik, a büntetőeljárásban szerepet nem játszó szervezet feladatává kell tenni, vagy a védők kiválasztását kell úgy randomizálni, hogy a nyomozó hatóság ne tudja befolyásolni, ki fogja ellátni a védelmet egy ügyben.

Kiemelendő az is, hogy bizonyos ügyvédek elsősorban a kirendelésekre alapozzák a praxisukat. Ezek az ügyvédek anyagilag függővé válhatnak a kirendelt védőket kiválasztó rendőröktől. Az ORFK kutatás szerint „a fővárosban tizenkét kerületi kapitányság rendszeresen ugyanazokat az ügyvédeket rendeli ki, ők jobbára nyugdíjas ügyvédek”. Bizonyos megyékben „néhány ügyvédről elmondható, hogy rendőri szervhez ’települt’, praxisát a kirendelésekből tartja fenn.”⁶⁵ A kirendelésekre való „ráutaltság” nyilvánvalóan érdekkonfliktusokat teremthet, és kétséget kizáróan alkalmas arra, hogy az ügyfél elveszítse bizalmát kirendelt védőjében.

Az ORFK vizsgálat fővárosi tapasztalatait megerősíti annak a közérdekű adatkérésnek az eredménye is, amelyet a Helsinki Bizottság intézett a Budapesti Rendőr-főkapitánysághoz és a fővárosi kerületi kapitányságokhoz. A kérés a kirendelt védők és a nyomozó hatóság közötti kapcsolatok egyik aspektusának elemzése céljából arra irányult, hogy a rendőri szervek az illetékességükbe és hatáskörükbe tartozó eljárásokban 2007 folyamán név szerint kiket rendeltek ki védőként, és melyik ügyvédet hány alkalommal. A megkeresésnek hat kapitányság tett eleget. A válaszokból az a kép bontakozott ki, hogy szinte minden rendőri szervnél van olyan védő, aki az ügyek túlnyomó részét „megkapja”. Az alábbi táblázat azt mutatja, hogy a két legtöbbet foglalkoztatott ügyvédet az egyes kapitányságok az ügyek hány százalékában rendelik ki.

⁶⁵ Fegyveregyenlőség, 39. o.

4. tábla
Kirendelések ügyvédek közötti megoszlása 2007-ben

Kapitányság	Éves ügyszám (kirendelés)	Legtöbbet foglalkoztatott ügyvéd által vitt ügyek az összes kirendelés százalékában	Két legtöbbet foglalkoztatott ügyvéd által vitt ügyek az összes kirendelés százalékában
I. kerület	83	55%	69%
V. kerület	192	65%	82%
XVII. kerület	135	37%	68%
XVIII. kerület	229	55%	70%
XX. és XXIII. kerület	97	61%	67%
XXII. kerület	133	22%	41%

A táblázatból kiderül, hogy míg a XXII. kerületi kapitányság 2007-ben viszonylag kiegyensúlyozott kirendelési gyakorlatot folytatott, addig a többi kapitányságon két ügyvéd viszi el a kirendelések több mint kétharmadát, és van olyan rendőri szerv, ahol több mint 80%-át.

Az azonos védők gyakori kirendelése felveti azt a rendszerszintű aggályt is, hogy amennyiben egy védő elsődlegesen az ugyanattól a rendőri szervtől érkező kirendelésekre alapozza a praxisát (és így a megélhetését), tud-e kellő határozottsággal fellépni a terhelt érdekében azzal a vizsgálóval szemben, akitől anyagilag tulajdonképpen függő helyzetben van.

Ez a probléma valószínűleg nem független az ORFK kutatás azon megállapításától, amely szerint a rendőrség részéről „általános tapasztalat, hogy a kirendelt védők hatékonysága, tevékenységük színvonala jobbára elmarad a meghatalmazott védőképtől. Utóbbiak gyakrabban jelennek meg az eljárási cselekményeken, és indítványtételi jogukkal is gyakrabban élnek, mint a kirendelt védők.”⁶⁶

Ezt a megállapítást alátámasztják a Helsinki Bizottság aktakutatásának eredményei is.

⁶⁶ Fegyveregyenlőség, 38. o.

Azon nyomozati cselekményeket vizsgálva, ahol védő jelen volt, a Helsinki Bizottság iratkutatása során arra az eredményre jutottunk, hogy a kirendelt védőknek az esetek 58%-ában, a meghatalmazott védőknek pedig 40%-ában nem volt egyetlen szóbeli észrevételük, kérdésük sem. A feldolgozott ügyek nyomozati szakában a kirendelt védők átlagosan ügyenként 1,79, a meghatalmazott védők 4,4 jegyzőkönyvezett szóbeli észrevételt, kérdést terjesztettek elő, illetve tettek fel.

A jegyzőkönyvezett, szóban előterjesztett indítványok terén is kimutatható különbség.

5. tábla

Hány alkalommal volt a védőnek az eljárás során jegyzőkönyvbe vett szóbeli indítványa, egyéb, a hatóság részéről cselekvés kiváltására irányuló aktusa (pl. panasz)? (MHB, aktakutatás)

Alkalom	Kirendelt védő		Meghatalmazott védő	
	Szám	%	Szám	%
0	52	93	27	73
1	4	7	3	10
2	0	0	6	15
5	0	0	1	2
Összesen	56	100	37	100

Természetesen az észrevételeket, kérdéseket, indítványokat (szükségességüket, hasznosságukat, szakmai megalapozottságukat) ilyen kvantitatív eszközökkel megítélni nem lehet. Több rendőr, ügyész és bíró is hangot adott annak a meggyőződésének, hogy a meghatalmazott védők aktivitása mögött sokszor nem valós szakmai meggyőződés, hanem az ügyfél lenyűgözésének szándéka áll. Gyakorló ügyvédek is felhívták a figyelmet rá, hogy a jelenlegi, védői részvételt és iratmegismerési jogot korlátozó szabályok mellett nem feltétlenül felelősségteljes magatartás a nyomozati szakban indítványokkal bombázni a hatóságokat, mert amíg a védő nem tudja, mi van a hatóság kezében, kontraproduktív lehet a túlzott aktivitás.

Ugyanakkor az aktivitásbeli különbség a bírósági szakban is megmarad. A kirendelt védők 13%-ának nem volt az eljárás során egyetlen észrevétele vagy kérdése sem, szemben a meghatalmazott védők 5%-ával (ami statisztikailag nem szignifikáns külön-

ség). Ugyanakkor a kirendelt védőknek az eljárások során átlagosan 5,36 esetben volt észrevételük vagy kérdésük, szemben a meghatalmazottak 26,69-es átlagával.

Az indítványok tekintetében szintén érzékelhető a különbség.

6. tábla
Hány alkalommal volt a védőnek szóbeli indítványa? (MHB, aktakutatás)

Alkalom	Kirendelt		Meghatalmazott	
	Szám	%	Szám	%
0	57	61	17	31
1	23	24	14	25
2	9	10	11	20
3	3	3	6	11
4	2	2	1	2
5	0	0	1	2
6	0	0	3	5
7	0	0	0	0
8	0	0	0	0
17	0	0	1	2
50	0	0	1	2
Összesen	94	100	55	100

A kirendelt védők 61%-ának tehát egyáltalán nem volt a bírói szakban indítványa, ugyanez az arány a meghatalmazott védőknél 31%. Ha ezt az adatot összehasonlítjuk azzal, hogy a kirendelt védők 93%-ának nincs indítványa nyomozati szakban, azt a következtetést kell levonnunk, hogy a kirendelt védővel rendelkező terheltek többsége úgy „megy végig” az eljáráson, hogy a védője (legalábbis a perbeszédig) egyáltalán nem tesz kísérletet az eljárás irányának befolyásolására.

Az indítványok átlagos száma egyébként a kirendelt védők esetében kevesebb mint 1 (0,62), míg a meghatalmazottaknál 2,69 volt.

Egy másik, az eljáró ügyvédek kompetenciájával kapcsolatos specifikus probléma a tárgyalás kapcsán merül fel. Amikor a védő részvétele kötelező, a tárgyalás nem tartható meg a védő távollétében. Amennyiben a megidézett védő nem jelenik meg, a bíróság másik védőt rendel ki. Ha ez nyomban nem lehetséges, vagy az újonnan kirendelt védőnek időre van szüksége ahhoz, hogy a védelemre felkészüljön, a tárgyalást a meg nem jelent védő költségére el kell halasztani.⁶⁷

Ha az ügy egyszerű (vagy több terhelt van az ügyben, és az adott tárgyalási nap nem jelentős annak a terheltnek a szempontjából, akinek a védője nem jelent meg), a bíró gyakran a helyszínen jelöl ki másik védőt a meg jelent védő helyett.⁶⁸ (Megjegyzendő, hogy a nagyobb súlyú és bonyolultabb ügyek esetében a bírók általában nem élnek ezzel a lehetőséggel, és inkább elhalasztják a tárgyalást.) A Budapesti Ügyvédi Kamaránál az ügyvédjelöltek ügyeletet tartanak, hogy lehetővé tegyék az ilyen azonnali kirendeléseket. Így ha egy ügyvéd nem jelenik meg a tárgyaláson, a bíró felhívhatja a kamarát, és az ügyvédjelöltnek kell a védelmet ellátnia az adott ügyben. A megkérdezett bírók egy része elégedetlenségét fejezte ki a helyettesítés ezen formája kapcsán,⁶⁹ mivel véleményük szerint az ügyvédjelöltek nem rendelkeznek elegendő tudással és tapasztalattal ahhoz, hogy ilyen körülmények között hatékonyan tudják ellátni a védelmet. Megjegyzendő, hogy a fenti azonnali kirendelés esetében még a tapasztalt ügyvédeknek is nehézséget okozhat a védelem ténylegesen hatékony ellátása, mivel a csúszások elkerülése érdekében a helyben kirendelt ügyvédek általában legfeljebb harminc percig tanulmányozhatják az iratokat.

Szintén problémát jelent, hogy a Be. szerint az ügyvédjelöltek a helyi bíróságok előtt korlátozás nélkül eljárhatnak,⁷⁰ bár tevékenységüket – elméletileg – az őket foglalkoztató ügyvéd szakmai felügyelete alatt végzik, aki a végső felelősséget azért viseli. Az egyik általunk megkérdezett rendőr szerint a nyomozati szakban az ügyek nagy részében ügyvédjelöltek járnak el, egy bíró szerint pedig nagyjából az ügyek ötven százalékában helyettesítik ügyvédjelöltek az ügyvédet a helyi bíróságok előtt. A gyakorló jogászok egy része (különösen a bírók) meglátása szerint a vázolt helyzet hátrányos a terhel-

⁶⁷ Be. 281. § (3) bekezdés

⁶⁸ Külön kifejezés is született erre a gyakorlatra az ügyvédi zsargonban: a „berántás”.

⁶⁹ Interjú bírakkal

⁷⁰ Be. 44. § (5) bekezdés: „Ügyvédjelölt védőként, ügyvéd mellett vagy ügyvéd helyetteseként a megyei bíróság, az ítélőtábla és a Legfelsőbb Bíróság nyilvános ülésén, illetőleg tárgyalásán nem járhat el.”

tekre nézve, mivel így lehetséges, hogy védelmüket egy teljesen tapasztalatlan személy látja el.

Gyakorló bírák szerint az is problematikus, hogy a megyei bíróság hatáskörébe tartozó ügyekben (amelyekben a tárgyalási szakban ügyvédjelölt már nem vehet részt) a nyomozati szakra nézve nem érvényesül a korlátozás, ezért az ügyvédjelöltek az eljárásnak ebben a fázisában még mindenféle megkötés nélkül eljárhatnak.

A megkérdezett ügyvédek ugyanakkor hangsúlyozták, hogy sok múlik az ügyvédjelölt egyéni képességein és elhivatottságán: sok ügyvédjelölt sokkal lelkesebb és tájékozottabb, mint az őt foglalkoztató ügyvéd. Hangsúlyozták: az ügyvédjelöltek munkájának színvonala függ attól is, hogy milyen minőségű iránymutatást kapnak principálistaiktól.⁷¹

2.2.4. Jog a védővel való konzultációra

A nyomozati szak tekintetében nincs kifejezetten szabályozva a védővel való konzultáció lehetősége,⁷² de gyakorló védők tapasztalatai szerint a nyomozást végző rendőrök és az ügyészek általában engedélyeznek egy legfeljebb harmincperces konzultációt a kihallgatás előtt.⁷³

Az eljárási cselekmények között a fogva tartott terheltek esetében a védővel való kapcsolat korlátozott lehet, mivel az adott büntetés-végrehajtási intézet házirendje jelentős mértékben korlátozhatja a terhelt által kezdeményezhető telefonbeszélgetések számát és időtartamát. A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII.12.) IM rendelet úgy rendelkezik, hogy a terhelt a büntetés-végrehajtási intézet házirendje előírásainak megfelelően használhatja a telefont.⁷⁴ Ez azt ered-

⁷¹ Interjú gyakorló jogászokkal

⁷² Bár ez a jog levezethető abból, hogy a terhelt az eljárás bármely szakaszában jogosult arra, hogy megfelelő időt és lehetőséget kapjon a védekezésre való felkészülésre [Be. 43. § (2) bekezdés c) pont], a fogva lévő terhelt pedig jogosult arra, hogy védőjével írásban és szóban ellenőrzés nélkül érintkezzék [Be. 43. § (3) bekezdés a) pont].

⁷³ Interjú ügyvédekkel

⁷⁴ 92. §

ményezi, hogy bizonyos büntetés-végrehajtási intézetek jelentős mértékben korlátozzák a terhelt védőjével folytatott telefonbeszélgetéseinek idejét.

Az előzetes letartóztatásban lévő fogvatartottakat általában a megyeszékhelyen levő büntetés-végrehajtási intézetben helyezik el, így a büntetés-végrehajtási intézet és a védőügyvéd irodája közötti távolság megnövekedhet, amennyiben ez utóbbi a megye egy másik részében található, így túlzottan sok időt vehet igénybe, hogy a védő meglátogassa védencét.⁷⁵ Ez gyakran akadályozza annak, hogy a kirendelt védők és ügyfelek személyesen is konzultáljanak, mivel a fogvatartás helyére történő utazással töltött időért nem jár díjazás a kirendelt védőknek, és a konzultációért kapott díj rendkívül alacsony (az egyébként irányadó óradíj fele, jelenleg 1 500 forint plusz áfa óránként). Így a rászoruló terhelték gyakran maradnak érdemi jogi segítség nélkül előzetes letartóztatásuk idején. Emellett sok büntetés-végrehajtási intézetben csak egyetlen ügyvédi beszélőhelyiség van, így az is elképzelhető, hogy a védőnek, miután jelentős távolságot tett meg és adott esetben órákat várakozott, végül nem sikerül a terhelttel beszélnie.⁷⁶

A terhelt – a tárgyalás rendjének zavarása nélkül – a tárgyalás alatt is értekezhet védőjével, de kihallgatása közben ezt csak a tanács elnökének engedélyével teheti meg.⁷⁷ A gyakorlatban azonban problémát jelent, hogy a magyarországi bírósági tárgyalók hagyományos elrendezése miatt a terhelt és védője nincsenek egymás közelében, így gyakorlatilag nincs lehetőségük arra, hogy a tárgyalás alatt valóban kommunikáljanak egymással.

2.2.5. A kiszolgáltatott helyzetben lévő terhelti csoportokra vonatkozó speciális rendelkezések

Bizonyos, az átlagosnál kiszolgáltatottabb csoportokra, így a fiatalkorúakra, a kóros elmeállapotú, vagy egyéb fogyatékosokkal élő, illetve a magyar nyelvet nem beszélő terheltre speciális rendelkezések vonatkoznak. Ezeknek a csoportoknak az esetében a védelem kötelező,⁷⁸ emellett további garanciákat ír elő a törvény, különösen a fiatal-

⁷⁵ A védőügyvédek nem hívhatják fel védenceiket a büntetés-végrehajtási intézetekben.

⁷⁶ Bánáti János: Szabadságkorlátozások. In: *Fundamentum*, 2005/2. (a továbbiakban: Bánáti), 50–51. o.

⁷⁷ Be. 289. § (3) bekezdés

⁷⁸ Be. 46. § és 450. §

korúak esetében. Így például fiatalkorú terheltek esetében a kényszerintézkedésekkel (például az előzetes letartóztatással) kapcsolatos eljárásban az ülés nem tartható meg a védő távollétében,⁷⁹ és a fiatalkorú terhelt vallomása poligráf alkalmazásával nem vizsgálható.⁸⁰

A gyakorlat tekintetében azonban ugyanaz mondható el, mint amit korábban kifejtettünk: tekintve, hogy a kötelező védelem a nyomozati szakban nem jelenti a védő kötelező jelenlétét az eljárási cselekményeken, a kirendelt védők ritkán jelennek meg azokon, és általában passzívnak mutatkoznak. Egy 1999-ben végzett kutatás azt mutatta, hogy a kirendelt védők nem veszik fel a kapcsolatot a fiatalkorú terheltekkel, és ritkán élnek panasszal, vagy perújítási, felülvizsgálati kérelemmel.⁸¹ Más tanulmányok is megerősítették, hogy a kirendelt védők nem veszik fel a kapcsolatot az előzetes letartóztatásban lévő fiatalkorú terheltekkel sem.⁸²

2.2.6. Jogi segítségnyújtás

A rászorulóknak részére történő jogi segítségnyújtás Magyarországon a kirendelt védői rendszeren keresztül történik, bár elsősorban az igazságszolgáltatás érdekeinek a figyelembevételével. Ez azt jelenti, hogy általában véve irreleváns, hogy a terheltnek azért nincsen védője, mert rászoruló, vagy azért, mert nem akar ügyvédet meghatalmazni. Az alapelve az, hogy az igazságszolgáltatás érdekében minden esetben részt kell vennie védőnek az eljárásban, ha a terhelt valamilyen szempontból ki van szolgáltatva, vagyis akár a helyzete (például fogvatartása), akár egyéni jellemzői (például fiatalkorúsága) miatt nem tudja hatékonyan ellátni saját védelmét. Ugyanakkor van bizonyos átfedés a rászorultság és az igazságszolgáltatási érdeken alapuló védőrendelés között, mivel a legtöbb esetben a terhelt éppen azért nem hatalmaz meg védőt, mert nem engedheti meg magának.

⁷⁹ Be. 456. § (1) bekezdés

⁸⁰ Be. 453. § (3) bekezdés

⁸¹ Fenyvesi Csaba: *A védőügyvéd: a védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról*. Dialóg Campus Kiadó, 2002, Budapest–Pécs, 338. o.

⁸² Kilenc fiatalkorú terheltből kettővel vette fel kirendelt védője a kapcsolatot, és ezekben az esetekben is csak egyszer vagy kétszer konzultáltak védencükkel a több hónapig tartó előzetes letartóztatás alatt. Lásd: Orell Ferenc: *A fiatalkorúak védelemhez való joga*. In: *Belügyi Szemle*, 1998/12., 97. o.

Az egyetlen eset, amikor a terhelt rászorultságát figyelembe veszik, ha személyes költségmentességre jogosult, és védő kirendelését kéri. Ha a terhelt a jövedelmi és vagyoni viszonyai folytán a bűnügyi költséget előreláthatóan nem tudja megfizetni, és ezt külön jogszabályban⁸³ meghatározott módon igazolta, a terhelt vagy védője kérelmére a bírósági eljárás során a bíróság, a vádemelés előtt pedig az ügyész határoz arról, hogy a terhelt részére személyes költségmentességet engedélyez-e. A személyes költségmentesség engedélyezése esetén a terhelt kérelmére a bíróság, az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság védőt rendel ki, akinek díját és költségét az állam viseli.⁸⁴ Minden más kötelező védelmi esetben ezeket a költségeket az állam csupán megelőlegezi, és ha a vádlottat bűnösnek mondják ki, akkor a terheltnek a bűnügyi költség részeként vissza kell ezeket fizetnie.⁸⁵ (Az esetek többségében azonban az állam igénye a bűnügyi költség megfizetésére végrehajthatatlan marad.)

A személyes költségmentesség engedélyezésének feltétele, hogy (i) a terhelt egy hónapra eső jövedelme egyedül élő esetében ne haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének a kétszeresét, (ii) közös háztartásban élők esetén pedig a háztartásban az egy főre jutó havi jövedelem ne haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegét. A személyes költségmentesség engedélyezésének további feltétele, hogy a kérelmező a szokásos életszükségleti és berendezési tárgyakon, a megélhetéséhez szükséges termelő- és munkaeszközökön, és azon az ingatlanon kívül, amelyben lakik, egyéb vagyonnal ne rendelkezzen.⁸⁶

A gyakorlattal kapcsolatban két problémát érdemes kiemelni. Egyrészt a terhelték rendkívül kevés esetben kérnek személyes költségmentességet, 2006-ban például csupán 77 esetben érkezett ilyen kérelem az ügyészségre, míg az összes terhelt száma közel 170 000 volt, akiknek 70%-a rendelkezett védővel.⁸⁷ Amikor a lehetséges okokról kérdeztük őket, a gyakorló büntetőjogászok nem tudtak magyarázatot adni a kérelmek

⁸³ 9/2003. (V. 6.) IM–BM–PM együttes rendelet a személyes költségmentesség alkalmazásáról a büntető-eljárásban

⁸⁴ Be. 74. § (3) bekezdés a) és c) pont

⁸⁵ Be. 338. § (1) bekezdés

⁸⁶ 9/2003. (V. 6.) IM–BM–PM együttes rendelet a személyes költségmentesség alkalmazásáról a büntető-eljárásban, 2. §

⁸⁷ Forrás: Legfőbb Ügyészség

alacsony számára. Ahogy arra korábban utaltunk, a vádirattal együtt a terhelteknek a bíróság kézbesíti a „220-as nyomtatványt” is, amely tartalmazza a személyes költségmentesség kérelmezésének lehetőségéről szóló információkat. Egy nagy szakmai tapasztalattal rendelkező bíró úgy nyilatkozott, hogy 2003 óta csak két olyan ügye volt, ahol a terhelt személyes költségmentesség engedélyezése iránti kérelmet nyújtott be. Egy másik megkérdezett bíró úgy vélte, hogy a személyes költségmentesség alkalmazásáról szóló rendelet releváns rendelkezéseit is tartalmaznia kellene a 220-as nyomtatványnak, mert a kérelmek alacsony száma talán részben annak is köszönhető, hogy a terheltek nincsenek tisztában a pontos feltételekkel.⁸⁸ Egy másik lehetséges magyarázat szerint a rászoruló terheltek nagy része egyébként is részesül jogi segítségben, mivel esetükben kötelező a védelem, és nagy valószínűség szerint nincsenek tudatában annak, hogy míg személyes költségmentesség esetében valóban mentesülnek a költségek alól, addig minden más esetben az állam csupán megelőlegezi a költségeket, és ha bűnösnek mondják ki őket, akkor nekik kell állniuk a védelemmel kapcsolatos költséget.

2.2.7. A védők díjazása

Az ügyvédi törvény értelmében az ügyvédeknek nincs rögzített díjazásuk, az ügyvédi megbízási díj szabad megállapodás tárgya,⁸⁹ így az ügyvédi munkadíj változó. A díjazást befolyásolja az ügyvéd szakmai tapasztalata, az ügy sajátosságai és bonyolultsága, a szükséges munka mennyisége, stb. Az ügyvédi óradíj 5 000 és 45 000 forint között mozog.

Büntetőügyekben a védők legtöbbször nem óradíjban, hanem oly módon állapítják meg a díjazásukat, hogy a büntetőeljárás egyes szakaszaiért kérnek el meghatározott összeget (nyomozás, elsőfokú eljárás, másodfokú eljárás). A díjazás mértéke a büntetőügy bonyolultságától is függ, előfordulnak egymillió és tízmillió forint közötti összegek is.

A jogi segítségnyújtási, illetve kirendelési rendszer keretében biztosított díjazás jóval a piaci ár alatt marad. A pártfogó ügyvéd és a kirendelt védő részére megállapítható díjról és költségekről szóló 7/2002. (III. 30.) IM rendelet tartalmazza a díjazásra vonatkozó részletes szabályokat, a díj mértékét pedig az éves költségvetési törvény határozza meg.

⁸⁸ Interjú bírakkal

⁸⁹ 1998. évi XI. törvény az ügyvédekről, 9. §

A jelenlegi kirendelt ügyvédi óradíj 3 000 Ft (+áfa),⁹⁰ a fogva tartott terhelttel való konzultáció kivételével, ezért ugyanis megkezdett óránként a kirendelt ügyvédi óradíj ötven százalékának megfelelő összeg jár.⁹¹

A védőt erre irányuló indítványára a büntetőügy iratainak tanulmányozásáért minden megkezdett száz oldal irat után a kirendelt ügyvédi óradíj összege, de ügynként összesen legfeljebb a kirendelt ügyvédi óradíj harmincszorosának megfelelő összegű munkadíj illeti meg (a munkadíj megállapításánál nem vehető figyelembe többek között az az irat, amelyet a védő nyújtott be).⁹²

Költségtérítés címén a kirendelt védő jogosult az üggyel kapcsolatban felmerülő készkiadásainak megtérítésére, kiadásait részleteznie és igazolnia kell. A megtéríthető készkiadások magukban foglalják a postai és telefonköltségeket, az utazási, parkolási és szállásköltségeket, illetve a másolási költségeket is.⁹³ (Útiköltség és szállásköltség abban az esetben téríthető meg, ha az eljárási cselekményre, amelyen az ügyvéd megjelenik, lakóhelyén, illetve az ügyvédi iroda székhelyén kívül kerül sor.⁹⁴) Ha a kirendelt védő készkiadásait nem részletezi és nem igazolja, a készkiadások a rendelkezésre álló adatok alapján kerülnek megállapításra.⁹⁵

Bizonyos tevékenységekért, így beadványok írásáért és a szabadlábban lévő terhelttel folytatott konzultációért díjazás a kirendelt védőt nem illeti meg.

Egy 2005-ös cikkben a Magyar Ügyvédi Kamara jelenlegi elnöke úgy nyilatkozott, hogy legalább 5 000 forintos óradíjat kellene megállapítani a kirendelt ügyvédek részére annak érdekében, hogy az ügyvédeknek valóban megérje a kirendelések teljesítése.⁹⁶

⁹⁰ Lásd: 2007. évi CLXIX. törvény a Magyar Köztársaság 2008. évi költségvetéséről, 58. § (3) bekezdés: „A jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXX. törvény 1. §-ának (3) bekezdése szerinti jogi segítői óradíj 2008. évben 3 000 forint.”

⁹¹ 7/2002. (III. 30.) IM rendelet, 6. § (2)–(6) bekezdés

⁹² 7/2002. (III. 30.) IM rendelet, 6. § (7) bekezdés

⁹³ 7/2002. (III. 30.) IM rendelet, 1. § (2) bekezdés

⁹⁴ 7/2002. (III. 30.) IM rendelet, 2. § (2) bekezdés

⁹⁵ 7/2002. (III. 30.) IM rendelet, 3. § (2) bekezdés

⁹⁶ Bánáti, 51. o.

Az ügyvédek jelenleg nem elégedettek a kirendelt védők rendkívül alacsony díjazásával, és azon a véleményen vannak, hogy a díjazás mértéke nincs összhangban az elvégzett munka mennyiségével és az ügyvéd által viselt felelősséggel.⁹⁷

Gyakorlati szakemberek szerint az alacsony díjazás a legfőbb oka a meghatalmazott és kirendelt védők tevékenysége közötti minőségi különbségeknek. Más vélemények szerint a rendszerszintű problémák, mint a védők nyomozó hatóság általi kirendelése és a minőségbiztosítási rendszer hiánya szintén hozzájárulnak ehhez.⁹⁸

2.3. Eljárási jogok

2.3.1. Jog a szabadlábra helyezéshez az előzetes letartóztatás szükségességét megalapozó ok hiányában

Az előzetes letartóztatás a magyar jogban a terhelt személyi szabadságának bírói elvonása a jogerős ügydöntő határozat meghozatala előtt.⁹⁹

A terhelt előzetes letartóztatásának szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt folytatott eljárásban, és akkor van helye, ha (i) megszökött, a bíróság, az ügyész, illetve a nyomozó hatóság elöl elrejtőzött, vagy szökést kísérelt meg, illetőleg az eljárás során ellene újabb, szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmény miatt eljárás indult; (ii) szökésének vagy elrejtőzésének veszélyére tekintettel vagy más okból megalapozottan feltehető, hogy az eljárási cselekményeknél a jelenléte másképp nem biztosítható; (iii) megalapozottan feltehető, hogy szabadlábon hagyása esetén, különösen a tanúk befolyásolásával vagy megfélemlítésével, tárgyi bizonyítási eszköz, okirat megsemmisítésével, meghamisításával vagy elrejtésével megghiúsítaná, megnehezítené vagy veszélyeztetné a bizonyítást; (iv) megalapozottan feltehető, hogy szabadlábon

⁹⁷ A Magyar Ügyvédi Kamara kapcsolódó állásfoglalását lásd: *Pesti Ügyvéd*, 2002/6., 1–2. o.

⁹⁸ Lásd: Kádár András – Tóth Balázs – Vavró István: *Védtelenül – Javaslat a magyar kirendelt védői rendszer reformjára*. Magyar Helsinki Bizottság, 2007, Budapest (a továbbiakban: *Védtelenül*)

⁹⁹ A magyar jog szerint előzetes letartóztatásnak minősül az elsőfokú, nem jogerős elítélést követő fogvatartás is.

hagyása esetén a megkísérelt vagy előkészített bűncselekményt véghezvinné, vagy szabadságvesztéssel büntetendő újabb bűncselekményt követne el.¹⁰⁰

Az előzetes letartóztatás elrendeléséről a nyomozati szakban egy speciális feladatkörrel rendelkező bíró, a nyomozási bíró határoz az ügyész indítványára (a vádirat benyújtása után az ügyben eljáró bíró rendeli el vagy hosszabbítja meg az előzetes letartóztatást). Az előzetes letartóztatással kapcsolatos döntések ellen lehetőség van a fellebbezésre. Az előzetes letartóztatás leghosszabb lehetséges időtartama három év, kivéve, ha a három év letelte előtt elsőfokú ítélet születik az ügyben. Ebben az esetben ugyanis az elsőfokú bíróság a határozat kihirdetése után fenntarthatja vagy elrendelheti a terhelt előzetes letartóztatását, amely a másodfokú eljárás befejezéséig tarthat, ez pedig az előzetes letartóztatás elrendelésétől számított három éven túl is húzódhat. Az előzetes letartóztatás minden esetben legfeljebb a nem jogerős ítélettel kiszabott szabadságvesztés tartamáig tart.¹⁰¹

Az előzetes letartóztatást a törvényben meghatározott időközönként felülvizsgálják.¹⁰² A terhelt, illetve a védő előzetes letartóztatás megszüntetése iránti indítványát a bíróság érdemben megvizsgálja, és erről indokolt határozatot hoz.¹⁰³

A magyar büntető-igazságszolgáltatási rendszer több, az előzetes letartóztatás alternatíváját jelentő kényszerintézkedést ismer, így a lakhelyelhagyási tilalmat és a házi őrizetet. Ha a terhelttel szemben azt követően rendeltek el lakhelyelhagyási tilalmat vagy házi őrizetet, hogy az előzetes letartóztatást a három év letelte miatt megszüntették, és a terhelt a lakhelyelhagyási tilalom, illetőleg házi őrizet szabályait megszegi, az előzetes letartóztatása ismét elrendelhető. Ekkor az előzetes letartóztatás maximális hároméves tartamát az előzetes letartóztatás ismételt elrendelésének napjától kell számítani.¹⁰⁴

Ha az előzetes letartóztatás egyetlen indoka a terhelt szökésének vagy elrejtőzésének veszélye, a bíróság dönthet úgy, hogy nem rendeli el, vagy megszünteti a terhelt előzetes

¹⁰⁰ Be. 129. §

¹⁰¹ Be. 131. § és 132. §

¹⁰² Be. 131. § és 132. §

¹⁰³ Be. 133. §

¹⁰⁴ Be. 132. § (4) bekezdés

letartóztatását, ha a bűncselekményre és a személyi körülményekre tekintettel az eljárási cselekményeknél a terhelt megjelenését az óvadék letétele valószínűvé teszi. Az óvadéket nemcsak a terhelt, hanem bárki felajánlhatja és megfizetheti.

Az óvadék megállapítását a védelem az előzetes letartóztatásról döntésre jogosult bíróságnál indítványozhatja. Az óvadék megállapításának tárgyában a bíróság ülést tart, ezen az ügyészt, a terheltet, a védőt és az óvadék megfizetését felajánló személyt meghallgatja. A bíróság határozatában az óvadék összegét a terhelt személyi körülményeire és vagyoni helyzetére is figyelemmel állapítja meg.¹⁰⁵ A bíróság az óvadék megállapításával egyidejűleg a határozatban lakhelyelhagyási tilalmat, valamint házi őrizetet is elrendelhet.¹⁰⁶ Az óvadék letételét követően szabadlábra helyezett terhelt előzetes letartóztatását a bíróság elrendelheti, ha a terhelt az eljárási cselekményen idézés ellenére nem jelent meg, vagy ha az óvadék letételét követően a terhelt előzetes letartóztatásának más oka merült fel. A terhelt, illetve az óvadéket megfizető elveszti a jogát az óvadék összegére, ha a bíróság a terhelt előzetes letartóztatását azért rendeli el, mert idézés ellenére nem jelenik meg egy eljárási cselekményen.¹⁰⁷

Az előzetes letartóztatás gyakorlati alkalmazása sok kívánnivalót hagy maga után. A statisztikák azt mutatják, hogy az alternatív kényszerintézkedéseket a magyar bíróságok ritkán alkalmazzák.

7. tábla
Az elsőfokú bíróságok által elrendelt kényszerintézkedések száma¹⁰⁸

Év	Előzetes letartóztatás	Lakhelyelhagyási tilalom	Házi őrizet	Összesen
2007	4 882	125	70	5 077
2006	4 896	127	45	5 068
2005	5 166	129	38	5 333

¹⁰⁵ Be. 147. §

¹⁰⁶ Be. 147. § (4) bekezdés

¹⁰⁷ Be. 148. §

¹⁰⁸ Forrás: a Legfőbb Ügyészség honlapja (www.mklu.hu)

Míg 2003 és 2007 között 26 475 esetben rendeltek el előzetes letartóztatást, addig 1 139 óvadék megállapítására irányuló indítványból csak 464-nek adtak helyt.¹⁰⁹ Ez azt jelenti, hogy az óvadék letételét követő szabadlábra helyezés a preventív intézkedések kevesebb mint két százalékát teszi ki.¹¹⁰

A bűncselekmény súlyára való automatikus hivatkozás, a várható büntetés, mint a szökés vagy elrejtőzés veszélyét kizárólagosan megalapozó tényező, valamint a terhelt egyéni körülményeinek, illetve az alternatív kényszerintézkedések alkalmazhatósága vizsgálatának hiánya a magyar bírói gyakorlat sokat kritizált sajátosságai. Az Emberi Jogok Európai Bírósága két esetben is úgy találta, hogy Magyarország megsértette az emberi jogok európai egyezményének 5. cikkét,¹¹¹ és további előzetes letartóztatással kapcsolatos ügyek vannak folyamatban a Bíróság előtt.

Rendszerszintű probléma, hogy a 2.1.2. pont alatt ismertetett rendelkezések eredményeképp a nyomozati szakban a terhelt nem ismerheti meg azokat a bizonyítékokat, amelyek alapján előzetes letartóztatásáról a bíró döntést hoz. A strasbourgi bíróság kimunkált esetjoga szerint annak az eljárásnak, amelyben a terhelt fogvatartásáról döntenek, „kontradiktóriusnak kell lennie, és mindig biztosítania kell a ’fegyveregyenlőséget’ a felek, vagyis a vád és a fogvatartott között. [...] A fegyveregyenlőség nincs biztosítva, ha a védő nem férhet hozzá a nyomozási iratok közül azokhoz a dokumentumokhoz, amelyek ahhoz szükségesek, hogy eredményesen kétségbe vonhassa ügyfele fogvatartásának jogosságát.”¹¹² Nyilvánvaló, hogy a magyar szabályozás és gyakorlat nem teszi lehetővé a fegyveregyenlőség elvének érvényesülését, és megakadályozza a védelmet abban, hogy eredményesen érveljen a fogvatartás ellen.

Több gyakorló jogász ugyanakkor azzal kapcsolatban is aggályainak adott hangot, hogy a szoros eljárási határidők miatt – különösen a bonyolultabb, gazdasági bűncselekmény-

¹⁰⁹ Az óvadék letételét követő szabadlábra helyezések száma nem érhető el éves bontásban.

¹¹⁰ Ugyanakkor a BÜK–MHB konferencián az egyik bíró kifejtette: mivel a bíró kötve van az ügyési indítványhoz, az is előfordulhat, hogy az általa indokoltnak tartott kényszerintézkedésnél enyhébbet kell elrendelnie.

¹¹¹ Maglódi v. Hungary, Application no. 30103/02, Judgment of 9 November 2004 és Imre v. Hungary, Application no. 53129/99, Judgment of 2 December 2003

¹¹² Nikolova v. Bulgaria, Application no. 31195/96, Judgment of 25 March 1999, 58. §

nyel kapcsolatos ügyekben – a bírónak kevés ideje van az iratok áttanulmányozására, ezért döntését csak az ügyész indítványára és az azt megalapozó nyomozó hatósági előterjesztésre tudja alapozni. Ráadásul mivel a nyomozási bíró eljárása során az ülésen az indítványozónak csak az indítványt megalapozó bizonyítékokat kötelessége írásban előterjeszteni vagy szóban előadni,¹¹³ a bíró nem kapja meg a teljes iratanyagot, így annak ismerete nélkül kell döntenie.¹¹⁴

Habár a megkérdezett rendőrök, bírók és ügyészek többsége határozottan visszautasította azt a lehetőséget, hogy az előzetes letartóztatás a magyar gyakorlatban a Be.-ben foglaltaktól eltérő célokat is szolgálhat, minden megkérdezett védőügyvéd úgy nyilatkozott, hogy az előzetes letartóztatás intézménye gyakran szolgál arra, hogy nyomást gyakoroljanak a vallomástételt megtagadó terheltekre. Ezt a Magyar Helsinki Bizottság 2003-as, ötszáz előzetes letartóztatással készült kérdőíves interjún alapuló kutatása is megerősítette: a megkérdezett terheltek 23 százaléka nyilatkozott úgy, hogy a vizsgáló azzal fenyegette meg, hogy kezdeményezi az előzetes letartóztatásának elrendelését vagy meghosszabbítását, ha nem vallja be a bűncselekmény elkövetését.¹¹⁵

2.3.2. A terhelt joga a jelenléthez

Míg a nyomozati szakban a védelem jelenléthez való joga az eljárási cselekmények tekintetében korlátozott, addig a bírósági szakban teljes mértékben biztosítva van. A Be. kifejezetten kimondja, hogy a tárgyalás a vádlott és – kötelező védelem esetében – a védő nélkül nem tartható meg.¹¹⁶

Ez alól azonban vannak bizonyos kivételek. Ha a terhelt a szabályszerű idézés ellenére nem jelenik, és elővezetése nem lehetséges, a tárgyalást a szabadlábon lévő vádlott távollétében is meg lehet tartani, a bizonyítási eljárást azonban nem lehet befejezni (kivéve, ha a terheltet a bíróság felmenti). Ez azt jelenti, hogy a megjelent személyek kihallga-

¹¹³ Be. 211. § (3) bekezdés

¹¹⁴ Elhangzott a BÜK–MHB konferencián.

¹¹⁵ Kádár András: *A vétkesség vélelme – Sérelmes bánásmód és védői tevékenység az előzetes letartóztatásban lévő terheltek ellen folyó eljárásokban*. Magyar Helsinki Bizottság, 2004, Budapest, 70–71. o.

¹¹⁶ Be. 240. § (3) bekezdés

tását, illetve meghallgatását követően a tárgyalást el kell napolni, és a meg nem jelent vádlottnak a következő tárgyalási határnapra történő elővezetését kell elrendelni. Ha a következő tárgyalási napon a terhelt ismételten nem jelenik meg, szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény esetén elfogatóparancsot kell kibocsátani a terhelt ellen, és védőt kell kirendelni számára, ha nincs meghatalmazott védője. Ha az elfogatóparancs alapján a terheltet nem lehet bíróság elé állítani, a bíróság az eljárást a terhelt távollétében folytatja le.¹¹⁷ A távollévő terhelttel szembeni eljárás a Be. általános szabályai szerint folyik, bizonyos eltérésekkel, így például a vádlott távollétében tartott tárgyaláson az ügyész és a védő részvétele kötelező.¹¹⁸ Garanciát jelent, hogy ha a terhelt tartózkodási helye az ítélet jogerőre emelkedését követően ismertté válik, a terhelt indítványára a perújítást el kell rendelni.¹¹⁹

A gyakorlatban a bíróságok meglehetősen „türelmesek”, és a távollévő terhelttel szembeni eljárásra csak végső esetben kerül sor.

2.3.3. Az ártatlanság védelme

A Be. a következőképpen rendelkezik: „Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg a bűnösségét a bíróság jogerős határozatában nem állapította meg.”¹²⁰

A hallgatáshoz való jog és az önvádra kötelezés tilalma mellett az ártatlanság védelme legfőképpen abban jelenik meg az eljárás folyamán, hogy a vád bizonyítása a vádlót terheli, és csak a kétséget kizáróan bizonyított tények értékelhetők a terhelt terhére.¹²¹

Ügyvédek szerint ez az alapelv nem mindig érvényesül. Erre példaként az előzetes letartóztatást elrendelő végzéseket hozták fel, amelyek szerintük gyakran arról árulkodnak, hogy a bíróság erősen meg van győződve a gyanúsított vagy vádlott bűnösségéről.¹²²

¹¹⁷ Be. 281. §

¹¹⁸ Be. 530. § (1) bekezdés

¹¹⁹ BH 2005. 388.

¹²⁰ Be. 7. §

¹²¹ Be. 4. § (2) bekezdés

¹²² Interjú ügyvédekkel

Ügyvédek által megfogalmazott kritika továbbá, hogy a magyar bíróságok (különösen a másodfokon eljáró bíróságok) látványosan idegenkednek a felmentő ítéletek meghozatalától, és a gyakorlatot a vétkesség vélelme határozza meg.¹²³ Ezt egy korábbi bíró is megerősítette, aki úgy fogalmazott, hogy „a felmentő ítéleteket sokkal alaposabban, sokkal részletesebben kell indokolni, mint a bűnösséget megállapító határozatot. [...] E bírói beállítódás létezésének bizonyítéka egy 2006-ban végzett bírósági kutatás eredménye, amely azt mutatja, hogy a legtöbb másodfokú megyei bíróság szinte 'viszolyog' a felmentő ítéletektől, és sokkal nagyobb arányban helyezi hatályon kívül az ilyen elsőfokú határozatokat, mint a bűnösséget kimondókat. Ez az adat azért fontos, mert valószínűsíthető, hogy a bírák nem dolgoznak rosszabbul, hanyagabb módon akkor, amikor felmentenek valakit, mint amikor elítélnék. A másodfokú bíróságok tehát valamiféle 'hibának' tekintik a felmentést.”¹²⁴

Ügyvédek szerint ez a hozzáállás a fő oka annak, hogy a váderedményesség 95 százalékos körüli minden évben. Másfelől viszont a megkérdezett bírók és ügyészek kétségbe vonták a fenti meglátást, és hajlamosak voltak az elítélések magas számát annak tulajdonítani, hogy az ügyészség nem kockáztatja meg, hogy „gyengébb” ügyeket a bíróság elé vigyen. Emellett azonban egy bíró elismerte, hogy különösen a fiatal bírók hajlamosak nagyobb mértékben támaszkodni a vádra, mint tapasztaltabb kollégáik, ráadásul bírói körökben is ismert az a nézet, hogy a felmentő ítéleteket gyakrabban helyezi hatályon kívül a másodfokon eljáró bíróság, ami szintén az elítélés irányába mozdíthatja a kezdő bírót, mivel ítéleteik hatályon kívül helyezése kedvezőtlenül befolyásolja a kinevezésüket követő három év elteltével elvégzett minősítésüket.¹²⁵

Egy rendőrségi szakértő a magas váderedményességi adatokhoz hozzáfűzte, hogy azokat bűncselekménytípusok szerint is érdemes vizsgálni. A speciális szakértelmet igénylő gazdasági bűncselekmények a legbonyolultabbak, ezekben az ügyekben válogatja meg leginkább az ügyészség, hogy mely esetekben emel vádat, mégis az ügyek komplexitása folytán ezekben az ügyekben a legmagasabb a felmentési arány. A közmegítélés szerint súlyos ügyekben (pl. emberölés) a váderedményesség jóval magasabb.¹²⁶

¹²³ Interjú ügyvédekkel

¹²⁴ „A magyar bírói gyakorlat jogszociológiai vizsgálata – különös tekintettel a jogbiztonság érvényesülésére” Deák Ferenc Ösztöndíj, Nyilvántartási szám: 0021/2005. Idézi: Bencze Máttyás: *A jogalkalmazási folyamat szociológiai vizsgálata*. Kézirat

¹²⁵ Interjú gyakorló jogászokkal

¹²⁶ Elhangzott a BÜK–MHB konferencián.

2.3.4. A hallgatáshoz való jog és az önvádra kötelezés tilalma

A hallgatáshoz való jogot a Be. kifejezetten biztosítja: „Senki sem kötelezhető arra, hogy önmagát terhelő vallomást tegyen, és önmaga ellen bizonyítékot szolgáltatson.”¹²⁷ Az önvádra kötelezés tilalma a kihallgatás szabályai között jelenik meg részletesebben: ahogy korábban ismertettük, a terheltet a kihallgatásának megkezdésekor figyelmeztetni kell arra, hogy nem köteles vallomást tenni, és a vallomás tételét, illetőleg az egyes kérdésekre történő válaszadást a kihallgatás folyamán bármikor megtagadhatja. A terheltet arra is figyelmeztetni kell, hogy bármikor dönthet úgy, hogy vallomást tesz, akkor is, ha korábban a vallomástételt megtagadta, és amit mond, bizonyítékként felhasználható. A figyelmeztetést, valamint a terheltnek a figyelmeztetésre adott válaszát szó szerint kell jegyzőkönyvbe venni. A jegyzőkönyvezés elmaradása esetén a terhelt vallomása bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe.¹²⁸

Ha a terhelt úgy dönt, hogy a vallomás tételét megtagadja, figyelmeztetni kell arra, hogy ez az eljárás folytatását nem akadályozza. Arra a bűncselekményre nézve, amelyre a terhelt a vallomás tételét megtagadta, a terhelthez további kérdések nem intézhetők, és a terhelt a többi terhelttel, illetőleg a tanúkkal nem szembesíthető. A vallomás tételének megtagadása nem érinti a terhelt kérdezői, észrevételezői és indítványtételi jogát az eljárás további szakaszaiban.¹²⁹

Gyakorló jogászok szerint a vallomástétel megtagadásához való jogára a legtöbb esetben figyelmeztetik a terheltet. Egy megkérdezett ügyvéd hangsúlyozta, hogy ha a védő jelen van, akkor a figyelmeztetés mindig megtörténik, de sok ügyfele sérelmezte, hogy az első kihallgatásukon, amely ügyvéd jelenléte nélkül folyt, nem figyelmeztették őket megfelelő módon a hallgatáshoz való jogukra.¹³⁰ Ez egybeesik a megkérdezett bírók egy részének azon tapasztalatával, hogy bár a figyelmeztetésről felvett, megfelelően aláírt jegyzőkönyvek mindig rendelkezésre állnak, előfordul, hogy a terhelték sérelmezik, hogy a figyelmeztetés nem szóban, vagy egyébként nem megfelelő módon történt. (Előbbi ügy fordulhat elő, hogy csupán a jegyzőkönyvezésre használt, a figyelmeztetést tartalmazó formanyomtatványt adják oda a terheltnek aláírásra.)

¹²⁷ Be. 8. §

¹²⁸ Be. 117. § (2) bekezdés

¹²⁹ Be. 117. § (4) bekezdés

¹³⁰ Interjú védőügyvédekkel

Az ügyvédek által hangoztatott másik észrevétel az volt, hogy a hallgatáshoz való jog lényegét gyakran nem magyarázzák el megfelelő módon a terhelteknek, pedig annak megértése még iskolázott emberek számára is nehéz.¹³¹

Azon kérdés kapcsán, hogy vajon a vallomástétel megtagadásának lehetnek-e informális következményei, eltérő véleményen voltak a megkérdezettek. Míg az ügyészek, bírók és rendőrök azt hangsúlyozták, hogy a Be. alapvető elveivel ellentétes volna bármilyen negatív következményt kapcsolni a terhelt hallgatásához, addig ügyvédek úgy vélték, hogy a hallgatáshoz való jog gyakorlásának lehet hatása bizonyos döntésekre, különösen az előzetes letartóztatás elrendelésére vagy fenntartására. Egy megkérdezett ügyvéd rámutatott arra, hogy a kanonizált bírói gyakorlat¹³² a beismerő vallomást fontos enyhítő körülménynek tekinti, így a vallomástétel vagy a hallgatás ténye befolyásolhatja a büntetés mértékét.¹³³

2.3.5. Jog az indokolt döntéshez

A Be. nem rendelkezik kifejezetten erről a jogról, de megléte rendelkezések sorából levezethető. A Be. meghatározza, hogy a nyomozati szakban mely döntésekről kell a nyomozó hatóságnak formális határozatot hoznia. Ide tartoznak a személyes költségmentesség engedélyezésére, a szakértő kirendelésére, a kényszerintézkedésekre¹³⁴ vonatkozó döntések, a terhelt által szakvélemény elkészítésére felkért személy szakértőként való bevonásának engedélyezéséről való döntés, stb. A határozatot röviden azoknak a tényeknek a feltüntetésével kell indokolni, amelyek a határozat rendelkezéseire okot adtak.¹³⁵ Nem kötelező formális határozatot hozni a védelem bizonyítási indítványairól, így előfordulhat, hogy a nyomozó hatóság nem indokolja meg, miért nem tesz eleget egy indítványnak.

Az ítélet kötelező elemeiről szóló rendelkezés pontosan meghatározza, mit kell tartalmaznia az indoklásnak. Ezek a következők: (i) a vádra történő utalás, a vádirat szerinti

¹³¹ Interjú ügyvédekkel

¹³² 56/2007. BK vélemény

¹³³ Interjú gyakorló jogászokkal

¹³⁴ Pl. az előzetes letartóztatást megelőző 72 órás őrizetbe vétel, vagy a lefoglalás

¹³⁵ Be. 169. § (3) bekezdés

jogi minősítés, szükség esetén a vádirati tényállás lényegének ismertetése; (ii) a vádlott személyi körülményeire vonatkozóan megállapított tények, a vádlott korábbi büntetéseire vonatkozó adatok; (iii) a bíróság által megállapított tényállás; (iv) a bizonyítékok számbavétele és értékelése; (v) a bíróság által megállapított tényállás szerinti cselekmény jogi minősítése, büntetés kiszabása, intézkedés alkalmazása, illetőleg ezek mellőzése esetén e döntés indokolása, az alkalmazott jogszabályok megjelölésével; (vi) a határozat egyéb rendelkezéseinek és az indítványok elutasításának indokolása, az alkalmazott jogszabályok megjelölésével.¹³⁶

A pervezető végzéseket (pl. új tárgyalási határnap kitűzése) nem kell indokolni, a bizonyítási indítvány elutasításának indokait az ügydöntő határozatban kell kifejtetni.¹³⁷

Ha az elsőfokú bíróság az indokolási kötelezettségének oly mértékben nem tesz eleget, hogy emiatt az ítélet a másodfokon való felülbírálatra alkalmatlan, vagy az ítélet indokolása a rendelkező résszel teljes mértékben ellentétes, a másodfokú bíróság hatályon kívül helyezi az elsőfokú bíróság ítéletét, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítja.¹³⁸

A megkérdezett gyakorló jogászok úgy vélték, hogy a bírók általában megfelelő módon indokolják határozataikat, de előfordul, hogy az indokolás nem elegendő vagy inkohereus. Többen felhívták a figyelmet az indokolásban felfedezhető klisékre, amelyek néha annak leplezésére hivatottak, hogy az indokolás nem eléggé alapos. Példa erre az a gyakran megjelenő utalás, amely szerint a bíróság ellentmondás esetében azért fogadja el a tanú vallomását, mert míg a terhelt nem köteles igazat mondani, addig a tanú igen.¹³⁹

2.3.6. A fellebbezéshez való jog

A nyomozati szakban mind a formális határozatok és határozati formát nem öltő döntések, mind a nyomozó hatóság vagy az ügyészség mulasztása miatt élhet jogorvoslati jogával a terhelt panasz formájában. A nyomozó hatóság intézkedése vagy mulasztása

¹³⁶ Be. 258. § (3) bekezdés

¹³⁷ Be. 260. §

¹³⁸ Be. 373. §

¹³⁹ Interjú ügyvédekkel, és Bencze Mátyás: *A jogalkalmazási folyamat szociológiai vizsgálata*. Kézirat

ellen benyújtott panaszt a nyomozást felügyelő ügyész bírálja el, ha pedig a nyomozást ügyész végzi, akkor a felettes ügyész.¹⁴⁰

A bírósági szakban a fellebbezéshez való jog szintén biztosított. A határozat kihirdetése után a tanács elnöke megkérdezi a jelen lévő fellebbezésre jogosultakat, hogy kívánnak-e fellebbezni. A fellebbezési nyilatkozatok törvény által meghatározott sorrendje szerint az ügyész nyilatkozhat először, a vádlott és a védő pedig utoljára fellebbezési szándékáról. (A védő a vádlott hozzájárulás nélkül is, vagyis abban az esetben is fellebbezhet, ha a terhelt elfogadja az ítéletet.)¹⁴¹

Azok a fellebbezésre jogosultak, akik az ítéletet kihirdetésénél jelen vannak, háromnapos határidőt tarthatnak fenn a fellebbezés bejelentésére. Ha a fellebbezésre jogosult nincs jelen, kézbesítés útján közlik vele az ítéletet, ebben az esetben nyolc napon belül lehet fellebbezni.¹⁴² Az akár az ítélet kihirdetése után nyomban, akár később szóban bejelentett fellebbezés írásban indokolható, az indokolást legkésőbb a másodfokú tárgyalást megelőző nyolcadik napon kell előterjeszteni.¹⁴³

A fellebbezésben olyan új tény is lehet állítani és olyan új bizonyítékra is lehet hivatkozni, amelyről a fellebbező a határozat kihirdetése után szerzett tudomást, és olyan bizonyítást is lehet indítványozni, amelyet az első fokon eljáró bíróság mellőzött.¹⁴⁴

Fellebbezni lehet továbbá (i) az elsőfokú bíróság ügydöntő végzése ellen,¹⁴⁵ (ii) az elsőfokú bíróság nem ügydöntő – de nem pervezető – végzése¹⁴⁶ ellen, ha azt törvény nem zárja ki,¹⁴⁷ és (iii) a bíróság azon pervezető végzése ellen, amelyekkel kapcsolatban a törvény kifejezetten lehetővé teszi a fellebbezést.¹⁴⁸ Ha a Be. nem teszi kifejezetten

¹⁴⁰ Be. 195. § és 196. §

¹⁴¹ Be. 323. §

¹⁴² Be. 325. §

¹⁴³ Be. 323. §

¹⁴⁴ Be. 323. §

¹⁴⁵ Be. 346. § (pl. az eljárás megszüntetése elévülés miatt)

¹⁴⁶ Pl. a kényszerintézkedések, így az előzetes letartóztatás tárgyában hozott végzések

¹⁴⁷ Be. 347. §

¹⁴⁸ Mint például a tárgyalás rendjét megsértő személlyel szemben kiszabható rendbíróság

lehetővé a fellebbezést, a pervezető végzés ellen külön jogorvoslatnak nincs helye,¹⁴⁹ de a végzést az ítélet (illetve az ügydöntő végzés) elleni fellebbezésben lehet sérelmezni.¹⁵⁰

Mivel a védelem bizonyítási indítványának elutasítása pervezető végzésnek minősül, a fenti szabály értelmében a védelem csak az ítélet elleni fellebbezésben sérelmezheti bizonyítási indítványainak elutasítását.

2.4. A hatékony védelemhez kapcsolódó jogok

2.4.1. A védő joga az eljáráshoz és annak tárgyához kapcsolódó tények, adatok megismerésére, megszerzésére

Fegyveregyenlőség (beleértve a nyomozati cselekményeken való jelenlét jogát)

Ahogy korábban kiemeltük, a nyomozati szak túlnyomórészt inkvizitórius, ami az jelenti, hogy a fegyveregyenlőség *per se* korlátozottan érvényesül. Ennek két legszembetűnőbb példája az eljárási cselekményeken való jelenlét és az iratokhoz való hozzáférés korlátozottsága.

A Be. korlátozza a terhelt és a védő jelenléthez való jogát az eljárási cselekményeken a nyomozati szakban. A védő jelen lehet a gyanúsított kihallgatásán, az általa, illetve a gyanúsított által indítványozott tanúkihallgatáson, valamint az ilyen tanú részvételével megtartott szembesítésen is. A kihallgatáson jelen lévő védő a gyanúsítotthoz és a tanúhoz kérdéseket intézhet.¹⁵¹ Ezekről az eljárási cselekményekről kötelező a védőt értesíteni.

¹⁴⁹ Be. 260. §

¹⁵⁰ Be. 347. §

¹⁵¹ Be. 184. §

Mind a védő, mind a terhelt jelen lehet a szakértő meghallgatásánál, a szemlénél, a bizonyítási kísérletnél¹⁵² és a felismerésre bemutatásnál. A terhelt és a védő értesítése ezen nyomozási cselekményekről csak kivételesen mellőzhető, akkor, ha ezt a nyomozási cselekmény sürgőssége indokolja.¹⁵³

A házkutatást az érintett jelenlétében kell elvégezni. Ha a házkutatáson az érintett, illetőleg a védője, képviselője vagy megbízott hozzátartozója nincs jelen, az érintett érdekeinek védelmére olyan személyt kell kirendelni, akiről alaposan feltehető, hogy a házkutatással érintett érdekeit megfelelően védi.¹⁵⁴

Aki a nyomozási cselekményen jelen lehet, az arról készült jegyzőkönyvet megtekintheti (abban az esetben is, ha nem volt jelen az eljárási cselekményen). Emellett a gyanúsított és a védő a szakvéleményt is megtekintheti. Az egyéb iratokat a nyomozás során akkor tekinthetik meg, ha az a nyomozás érdekeit nem sérti. A gyanúsított és a védő jogosult arra, hogy azokról az iratokról, amelyeket megtekinthet, ingyen másolatot kapjon.¹⁵⁵

A gyakorlati problémák közül az első kihallgatásról való kései értesítést már kiemeltük a 2.2. pont alatt. A későbbi kihallgatások és szembesítések kevésbé problematikusak. A megkérdezett ügyvédek egyöntetűen úgy nyilatkoztak, hogy világossá teszik ügyfeleik számára: ne mondjanak semmit, ha az eljárási cselekményre a védő távollétében kerülne sor. A nyomozó hatóság tisztában van ezzel, és mivel a kihallgatás előkészítése elég időigényes,¹⁵⁶ és a vizsgálók érthető módon nem akarnak hiába dolgozni, általában megpróbálják jóval az eljárási cselekmény előtt értesíteni a védőt, hogy így biztosítsák a jelenlétét. A rászoruló terhelték (akik gyakran a bírósági szak kezdetéig nem találkoznak kirendelt védőjükkel) e tekintetben is lényegesen rosszabb helyzetben vannak.

¹⁵² Bizonyítási kísérletet akkor rendelnek el, ha azt kell megállapítani vagy ellenőrizni, hogy valamely esemény vagy jelenség meghatározott helyen, időben, módon, illetőleg körülmények között megtörténhetett-e.

¹⁵³ Be. 185. §

¹⁵⁴ Be. 149. §

¹⁵⁵ Be. 186. §

¹⁵⁶ Meg kell írni és ki kell küldeni az idézéseket; ha a terhelt fogva van, akkor intézkedni kell a büntetés-végrehajtási intézetből a kihallgatás helyszínére való szállítása iránt.

Ha a kötelező értesítést valamilyen okból mégsem küldik meg, akkor a nyomozó hatóság az ügyvéd panasza nyomán szinte mindig megismétli az adott eljárási cselekményt.¹⁵⁷ Ez annak köszönhető, hogy az olyan bizonyítási eszközből származó tény nem értékelhető bizonyítékként, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg,¹⁵⁸ így ha a nyomozó hatóság nem ismétli meg a kihallgatást, akkor azt kockáztatja, hogy a kihallgatáson szerzett információkat nem használhatja fel az eljárás során. Ha azonban az értesítést elküldik, de olyan későn, hogy tulajdonképpen lehetetlen, hogy a védő az eljárási cselekményen megjelenjen, akkor a magyar gyakorlat jellemzően nem alkalmazza a fenti kizáró szabályt.

A megkérdezett ügyvédek egyöntetűen úgy nyilatkoztak, hogy ritkán marad el az értesítés az eljárási cselekmény sürgösségére való hivatkozással (az egyik ügyvéd szerint a mai gyakorlatban valójában nagyon ritkán kerül sor sürgösséggel eljárási cselekményekre).¹⁵⁹

A nyomozás irataihoz való korlátozott hozzáférés azt eredményezi, hogy a nyomozati szakban a meghatalmazott védők is tartózkodnak a túlzott aktivitástól, mivel nem tudják, milyen bizonyítékokkal rendelkezik a nyomozó hatóság védencük ellen. Mivel a nyomozás kulcsfontosságú a büntetőjogi felelősség megállapítása szempontjából, és az annak során elkövetett mulasztásokat nagyon nehéz orvosolni a későbbiekben, a fentiek nyilván kedvezőtlenül hatnak a hatékony védelemhez való jog érvényesülésére.¹⁶⁰

A 2.3.1. pont alatt már ismertettük azt a további problémát, hogy az előzetes letartóztatás alapjául szolgáló bizonyítékokat a védelem nem ismerheti meg.

A védők közül többen felvetették, hogy a fegyveregyenlőség elvét súlyosan sérti a jelenlegi szabályozás, amely nem teszi lehetővé a védő jelenlétét azon tanúk meghallgatásánál, akiket nem a védelem indítványozott. Ennek oka az egyik gyakorló ügyvéd szerint, hogy bár a bírói szak kontradiktórius, irányát azok a bizonyítékok határozzák meg, amelyeket a nyomozó hatóság vagy az ügyészség egy végletesen inkvizitórius, a védelemhez való

¹⁵⁷ Interjú ügyvédekkel

¹⁵⁸ Be. 78. § (4) bekezdés

¹⁵⁹ Interjú ügyvédekkel

¹⁶⁰ Interjú ügyvédekkel

jogot csak csekély mértékben biztosító eljárás során gyűjt össze.¹⁶¹ Ezt bizonyos mértékig alátámasztotta a kutatás során megkérdezett egyik bíró véleménye, aki elismerte, hogy amikor felkészül a tárgyalásra, értelemszerűen azt az aktát „tanulja meg”, amelyben a nyomozati szak során összegyűjtött bizonyítékok szerepelnek, amely bizonyítékok minden valószínűség szerint a terhelt bűnösségét támasztják alá, hiszen alapulvétellükkel az ügyész a vádemelés mellett döntött. Éppen amiatt, hogy a védők a bizonyítékok megismerésének korlátozottsága miatt a maguk indítványait inkább a bírósági szakban terjesztik elő, a bíró felkészülése idején rendelkezésre álló akta meglehetősen egyoldalú lehet – a bíró gondolkodásának irányát azonban tagadhatatlanul befolyásolja az eljárása kezdetén megismert anyag.¹⁶²

A védő távollétében történt tanúkihallgatások kapcsán az ügyvédek felhívták a figyelmet arra az aggályra, hogy a nyomozó hatóság nem mindig pontosan azt és úgy jegyzőkönyvezi, ami és ahogyan elhangzott. A BÜK–MHB konferencia egyik felszólalója szerint erre a problémára megoldást jelentene, ha a nyomozó hatóság videóra rögzítené a nyomozati szak minden eljárási cselekményét, és a felvételeket kétség esetén meg lehetne tekinteni. A konferencia nem minden résztvevője értett egyet ezzel a felvetéssel, a videofelvételt ellenző hozzászólók leginkább adatvédelmi aggályaiknak adtak hangot. A résztvevők nagy része ugyanakkor támogatta a felvetést, többen kifejtették: a nyomozó hatóságnak is érdeke, hogy videofelvételek álljanak rendelkezésre az eljárási cselekményekről, így ugyanis cáfolni lehetne például azokat az állításokat, amelyek szerint a vallomást fenyegetéssel vagy más nyomásgyakorlási eszközzel csikarták ki.

Bizonyítékszerzés, tények vizsgálata és a lehetséges tanúk meghallgatása

A terhelt jogosult arra, hogy a védelmére szolgáló tényeket előadja, és észrevételeket tegyen a büntetőeljárással kapcsolatban.¹⁶³

A védő szintén jogosult arra, hogy a védelmet szolgáló tényeket előadja, továbbá az ügyben tájékozódhat, a jogszabályokban biztosított lehetőségek és feltételek keretei

¹⁶¹ Elhangzott a BÜK–MHB konferencián.

¹⁶² Interjú bírakkal

¹⁶³ Be. 43. § (2) bekezdés

között adatokat szerezhet be és gyűjthet.¹⁶⁴ Ez azt jelenti, hogy például a vonatkozó jogszabályi rendelkezéseknek¹⁶⁵ megfelelően magánnyomozót is megbízhat az ügy kapcsán.

Ebben a tekintetben a rászoruló terheltek nyilvánvalóan jóval hátrányosabb helyzetben vannak, hiszen megfelelő források hiányában nem tudnak megfizetni egy magánnyomozót, míg egy tehetősebb ügyfél védője meg tud bízni magánnyomozót az adatgyűjtéssel.

A Be. nem ír elő semmilyen formalizált eljárást a tanúk előzetes meghallgatásával kapcsolatban, de nem is tiltja azt meg. A védő tájékozódáshoz, adatgyűjtéshez való jogát előíró rendelkezésből az is következik, hogy a védő konzultálhat a potenciális tanúkkal, és információkat is szerezhet tőlük, ugyanakkor a leendő tanúkat nem kötelezi semmi arra, hogy válaszoljanak az ügyvéd kérdéseire.

Szakértői bizonyítékok beszerzése

A terhelt és a védő is indítványozhatja szakértő kirendelését.¹⁶⁶ Emellett a terhelt és a védő önállóan is készíttethet szakvéleményt, és kérheti az ügyésztől vagy a bíróságtól a szakvélemény készítésére felkért személy szakértőként való bevonását. Ha a bíróság vagy az ügyész a felkért személy bevonását megtagadja, az elkészített vélemény az okiratra vonatkozó szabályok szerint használható fel.¹⁶⁷ A Be. előírja,¹⁶⁸ hogy ha az ügyész vagy a nyomozó hatóság a nyomozás során szakértőt rendelt ki, és a vádlott vagy a védő a vádirat kézbesítésétől számított tizenöt napon belül indítványozza, a bíróságnak ugyanazon tényre más szakértőt is ki kell rendelnie, kivéve, ha az ügyben a bíróság már kirendelt szakértőt, vagy a védelem által felkért személy szakértőként való bevonását a bíróság, illetőleg az ügyész engedélyezte.

¹⁶⁴ Be. 50. § (2) bekezdés

¹⁶⁵ Pl.: 2005. évi CXXXIII. törvény a személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység szabályairól

¹⁶⁶ Be. 111. § (2) bekezdés

¹⁶⁷ Be. 112. §

¹⁶⁸ Be. 111. § (4) bekezdés

A rászoruló terheltek értelemszerűen ebben az esetben is hátrányosabb helyzetben vannak azokhoz a terheltekhez képest, akik megengedhetik maguknak, hogy szakértőt bízzanak meg.

Sok ügyvéd annak a véleményének adott hangot, hogy a védelem által felkért szakértő bevonására vonatkozó szabályok nem állnak teljesen összhangban a fegyveregyenlőség elvével, és ha a hatóságok az eljárás folyamán szakértőt rendelnek ki, akkor kötelezővé kellene tenni a védelem által felkért személy szakértőként való bevonását is. Az teremtené meg az egyensúlyt a védelem és a vád között, ha mindkét oldal választhatna szakértőt. Az ügyvédek hangsúlyozták, hogy ha ellentmondás van a szakértői vélemények között, akkor a bíróság kirendelhet egy harmadik szakértőt az eltérés okának tisztázása érdekében, vagy intézkedhet a szakértők egymás jelenlétében való meghallgatása iránt.¹⁶⁹

2.4.2. Jog a védekezés előkészítéséhez szükséges megfelelő időhöz és eszközökhöz

Az idézés és az értesítés

A Be. tág teret ad a hatóságok diszkrecionális döntéseinek a tekintetben, hogy mikor küldik ki az idézéseket és értesítéseket. Ha a törvény kivételt nem tesz, a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság azt idézi, akinek a jelenléte az eljárási cselekménynél kötelező, illetőleg azt értesíti, akinek a jelenléte nem kötelező, de azt a törvény lehetővé teszi. Az idézés és az értesítés írásban, vagy – ha az érintett személy a hatóság előtt személyesen megjelenik – szóban történik.¹⁷⁰

Sürgős esetben az idézés vagy az értesítés más alkalmas módon vagy eszközzel is közölhető, így faxon, telefonon, vagy e-mailben.¹⁷¹

Bizonyos, a nyomozati szakra vonatkozó rendelkezések azt hivatottak biztosítani, hogy az idézéseket és az értesítéseket időben küldjék meg. A Be. előírja, hogy a

¹⁶⁹ Interjú ügyvédekkel

¹⁷⁰ Be. 67. §

¹⁷¹ Be. 67. § (3) bekezdés

gyanúsított kihallgatásáról a nyomozó hatóság olyan időben köteles intézkedni, hogy a terhelt megfelelő időt és lehetőséget kapjon a védekezésre való felkészülésre.¹⁷² A késedelmet nem tűrő eljárási cselekmények kivételével a védőt kellő időben, legkevesebb huszonnégy órával korábban értesíteni kell azokról az eljárási cselekményekről, amelyeken jelen lehet.¹⁷³

A bírósági szakban az idézést legalább öt nappal a tárgyalás előtt kézbesíteni kell.¹⁷⁴

Az első kihallgatásról való megkéssett értesítésről a 2.2. pont alatt már szóltunk, a bírósági szakban a megfelelő időben való idézés, illetve értesítés követelményét a legtöbb esetben tiszteletben tartják.

A 2.1.1. pont alatt ismertetett gyakorlat, vagyis az, hogy a lehetséges gyanúsítottakat tanúként idézik meg, a védelemre való felkészülés tekintetében is aggályos. A Be. lehetővé teszi a tanúk számára, hogy ügyvédet hatalmazzanak meg, aki jelen lehet a kihallgatásukon. A tanú érdekében eljáró ügyvéd a tanúnak felvilágosítást adhat a jogairól, de más tevékenységet nem végezhet, és a vallomást nem befolyásolhatja. A kihallgatást követően az arról készült jegyzőkönyvet megtekintheti, és észrevételeit írásban vagy szóban előterjesztheti.¹⁷⁵ Gyakorló jogászok szerint egyre több tanú jelenik meg az érdekében eljáró ügyvéddel, de a nyomozó hatóságok főszabály szerint nem engedélyezik a kihallgatás megszakítását a tanú és ügyvéde közötti konzultációra tekintettel.¹⁷⁶ Ez ugyanakkor nem akadályozza meg az ügyvédeket abban, hogy különböző módszerekkel tudtára adják ügyfelüknek, hogy tanácsos lenne megtagadniuk a vallomástételt bizonyos kérdések kapcsán.¹⁷⁷

¹⁷² Be. 179. § (4) bekezdés

¹⁷³ 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet, 9. § (2) bekezdés

¹⁷⁴ Be. 279. § (3) bekezdés

¹⁷⁵ Be. 85. § (4) bekezdés

¹⁷⁶ Ezt a jogszabályi rendelkezések szintén nem teszik lehetővé.

¹⁷⁷ Interjú ügyvédekkel

Iratokhoz való hozzáférés

Az iratokhoz való korlátozott hozzáféréssel a nyomozati szakban már foglalkoztunk a 2.1.2. pont alatt.

Pozitív fejlemény az iratokhoz való hozzáférés kapcsán, hogy a kirendelt védőket az irattanulmányozással töltött idő után is megilleti díjazás.¹⁷⁸ További, leginkább a rászoruló terheltek hatékony védelemhez való jogának érvényesülését segítő módosítás, hogy a 2006. augusztus 1-je óta illetékmentes a védelem számára az iratokból másolat kiadása.¹⁷⁹

2.4.3. Jog a tanúk indítványozásához és kérdezéséhez

Jog a tanúk indítványozásához

Mind a védő, mind a terhelt jogosult arra, hogy az eljárás folyamán indítványt tegyen eljárási (bizonyítási) cselekmények elvégzésére.¹⁸⁰

Attól függően, hogy milyen szakban van az eljárás, a védelem bizonyítási indítványairól – így a tanú meghallgatására vonatkozó indítványáról is – az eljáró vizsgáló, ügyész vagy bíróság dönt. Ha az eljáró hatóság elutasítja a védelem bizonyítási indítványát, a védelem nem kényszerítheti ki, hogy az általa indítványozott bizonyítási cselekményt folytassák le, vagy az általa indítványozott tanút hallgassák meg.

A nyomozás alatt a gyanúsított és védője panasszal élhet, ha a nyomozó hatóság vagy az ügyész elutasítja vagy figyelmen kívül hagyja bizonyítási indítványukat.¹⁸¹

¹⁷⁸ 2006. augusztus 1-je óta

¹⁷⁹ 1990. évi XCIII. törvény az illetékekről, 57. § (2) bekezdés

¹⁸⁰ Be. 43. § (2) bekezdés

¹⁸¹ Be. 196. §

Ha a bírósági szakban utasítják el a bizonyítási indítványt, a terhelt nem fellebbezhet külön a döntés ellen, az elutasítást az ügydöntő határozattal szemben bejelentett fellebbezésben lehet sérelmezni,¹⁸² arra hivatkozva, hogy az indítványozott bizonyítás elmaradása miatt az ügydöntő határozat megalapozatlan, ami az ítélet hatályon kívül helyezését eredményezheti.¹⁸³

Ha a másodfokú bíróság álláspontja szerint az elsőfokú bíróság által elutasított bizonyítási indítványnak az ügy eldöntése érdekében helyt kellett volna adni, hatályon kívül helyezi az elsőfokú határozatot és az elsőfokú bíróságot új eljárás lefolytatására utasítja azon az alapon, hogy a bizonyítási indítvány elutasítása olyan eljárási szabálysértést jelentett, amely lényeges hatással volt a büntetőeljárásra és annak kimenetelére. A Be. kifejezetten úgy rendelkezik, hogy a bizonyítás törvényességére vonatkozó szabályok megsértése és az eljárásban részt vevő személyek törvényes jogai gyakorlásának korlátozása olyan eljárási szabálysértésnek minősül, amelynek lényeges hatása van az eljárásra.¹⁸⁴

Gyakorló jogászok eltérően nyilatkoztak a fentiekkel kapcsolatosan. Míg a megkérdezett rendőrök úgy vélekedtek, hogy mindig helyt adnak az olyan bizonyítási indítványoknak, amelyek előreviszik a nyomozást, addig a védőügyvédek álláspontja szerint a nyomozati szakban a védelem legtöbb bizonyítási indítványát elutasítják, vagy figyelmen kívül hagyják. Úgy tűnt, a bírók egy része az ügyvédekkel ért egyet: úgy nyilatkoztak, hogy a nyomozás során a védelem legtöbb bizonyítási indítványát elutasítják, így a védők újra előterjesztik ezeket a bizonyítási indítványokat a bírósági szakban. A rendőrök és a védőügyvédek véleménye megegyezett abban, hogy a bizonyítási indítvány elutasítása miatt a nyomozást felügyelő ügyészhez intézett panaszok a legtöbb esetben eredménytelenek.¹⁸⁵

Ami a bírósági eljárást illeti, a bírák azon véleményüknek adtak hangot, hogy általában helyt adnak a bizonyítási indítványoknak, ha azok nem teljesen alaptalanok. Az ügyvédek véleménye szerint e tekintetben sok múlik a bíró személyén, és egyikük úgy vélte, hogy ha a vád egyetért a bizonyítási indítvánnyal, akkor a bíróság majdnem mindig

¹⁸² Be. 285. § (3) bekezdés

¹⁸³ Be. 350. §

¹⁸⁴ Be. 375. § (1) bekezdés

¹⁸⁵ Interjú gyakorló jogászokkal

helyt ad annak, míg ha az ügyész nem ért egyet, akkor körülbelül az esetek felében tesz így. A másodfokú bíróság hozzáállásáról az egyik megkérdezett ügyvéd azt mondta, hogy ha annak kétségei vannak az elsőfokú határozatban foglaltakkal kapcsolatban, akkor elfogadja azt az érvelést, hogy egyes bizonyítékokat be kellett volna szerezni az elsőfokú eljárás folyamán, és az elsőfokú bíróság ebbéli mulasztását használja hivatkozási alapként, amikor hatályon kívül helyezi az adott határozatot, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítja. Ha azonban az elsőfokú határozat többé-kevésbé egybeesik a másodfokú bíróság meggyőződésével, akkor a másodfok nem fogja részletesen megvizsgálni az indítványok sorsát.¹⁸⁶

A tanúk kérdezéséhez való jog

Mivel a nyomozati szakban sem a terhelt, sem a védő nem lehet jelen azoknak a tanúknak a kihallgatásán, akiknek a kihallgatását nem ők indítványozták, a védő csak azoknak a tanúknak tehet fel kérdéseket, akiknek a kihallgatását a védelem kezdeményezte. Ezeket a tanúkat először a nyomozó hatóság kérdezi ki, a jelen lévő védőnek ezután van lehetősége arra, hogy kérdéseket tegyen fel a tanúnak, és/vagy észrevételeket tegyen a vallomással kapcsolatban.

A bírósági szakban a tanú kérdezéséhez való jog biztosított. Főszabály szerint a vád és a védelem tanúit is először a bíró hallgatja ki, és az eljárás egyéb résztvevői (az ügyész, a védő, a terhelt és a sértett) ezután tehetnek fel kérdéseket a tanúnak, és/vagy tehetnek észrevételeket a vallomásával kapcsolatban.¹⁸⁷

Gyakorló jogászok szerint a fenti szabályok általában érvényesülnek; amivel kapcsolatban néha probléma merül fel, az a vallomás, a kérdések és a válaszok jegyzőkönyvezése. A vallomások nem megfelelő jegyzőkönyvezése azonban orvosolható a jegyzőkönyv kijavításának indítványozásával.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Interjú gyakorló jogászokkal

¹⁸⁷ Be. 286. § (3) bekezdés

¹⁸⁸ Be. 166. § (7) bekezdés és 254. § (1) bekezdés

2.4.4. Az anyanyelv használatához való jog

Tolmácsolás

A büntetőeljárás nyelve a magyar, de a magyar nyelv nem tudása miatt senkit sem érhet hátrány. A büntetőeljárásban mind szóban, mind írásban mindenki az anyanyelvét, törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződés alapján, az abban meghatározott körben regionális vagy kisebbségi nyelvét,¹⁸⁹ vagy – ha a magyar nyelvet nem ismeri – az általa ismertként megjelölt más nyelvet használhatja.¹⁹⁰ Ha a terhelt a magyar nyelvet nem ismeri, tolmácsot kell alkalmazni.¹⁹¹ A tolmácsolás költségeit az állam viseli, abban az esetben is, ha megállapítják a bűnösségét.¹⁹²

A BM–IM együttes rendelet rendelkezései értelmében a tanút és a terheltet meg kell kérdezni arról, hogy a tolmácsot megértették-e, és erről szóló nyilatkozatukat jegyzőkönyvbe kell foglalni.¹⁹³ A bíróságok hasonló gyakorlatot folytatnak. Az egyik megkérdezett bíró elmondása szerint az, hogy a terhelt nem fogadja el a tolmácsot, az eljárás elhúzására is irányulhat.

Másfelől a Be. ugyan kimondja, hogy csak a külön jogszabályban meghatározott feltételeknek megfelelő személy vehető igénybe tolmácsként,¹⁹⁴ ugyanakkor úgy rendelkezik, hogy ha ez nem lehetséges, kellő nyelvismerettel rendelkező más személy is kirendelhető.¹⁹⁵ A gyakorlatban a hatóságok, élve ezzel a lehetőséggel, néha nem megfelelő nyelvismerettel rendelkező személyeket is kirendelnek tolmácsként. Nincs formális minőségbiztosítási rendszer a tolmácsok és a fordítók munkája tekintetében, de létez-

¹⁸⁹ Ez a rendelkezés a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájára utal. Tolmács alkalmazása kötelező, ha regionális vagy kisebbségi nyelvet használnak a büntetőeljárásban.

¹⁹⁰ Be. 9. §

¹⁹¹ Be. 114. § (1) bekezdés

¹⁹² Be. 339. § (2) bekezdés

¹⁹³ 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet, 19. § (3) bekezdés

¹⁹⁴ Be. 114. § (3) bekezdés. Ez a rendelkezés a szakfordításról és tolmácsolásról szóló 24/1986. (VI. 26.) MT rendeletre, és az ennek végrehajtásáról szóló 7/1986. (VI. 26.) IM rendeletre utal.

¹⁹⁵ Be. 114. § (3) bekezdés

nek informális megoldások a minőség biztosítására, például a bírók feljegyzik azoknak a tolmácsoknak és fordítóknak az elérhetőségét, akik véleményük szerint magas színvonalon végzik a munkájukat, és akikkel könnyű együttműködni.¹⁹⁶

A fenti rendelkezések gyakorlati alkalmazása során felmerülő további probléma, hogy az állam nem biztosít tolmácsot a kirendelt védő és védelem közötti konzultációhoz. Ez jelentős egyenlőtlenséget teremt a rászoruló és a fizetni tudó terheltek között. Míg azok a terheltek, akik megengedhetik maguknak, hogy ügyvédet hatalmazzanak meg, az ügyvéddel való konzultáció során történő tolmácsolást is meg tudják fizetni, addig a rászoruló terheltek – hacsak az ügyvéd nem beszéli az adott nyelvet – csak közvetlenül az eljárási cselekmény előtt tudnak konzultálni kirendelt védőjükkel, amikor a tolmács elérhető, ráadásul kénytelenek a hatóság által kirendelt tolmácsra hagyatkozni. Ez különösen aggályos a nyomozati szakban. Nemcsak ügyvédek, hanem bírók is jelentősnek tartják ezt a problémát, egy bíró azt hangsúlyozta: a nyomozó hatóságok hajlamosak mindig ugyanazt a két-három tolmácsot kirendelni, akik közül ő többet inkompetensnek tart, és nem tud velük együtt dolgozni. (Ez a gyakorlat szintén felveti azt a kérdést, hogy ezek a tolmácsok mennyire vannak ráutalva a hatóság általi kirendelésekre.)¹⁹⁷

Iratok fordítása

A fordítási költségeket bizonyos korlátok között az állam állja. Annak a határozatnak és más hivatalos iratnak a lefordításáról, amelyet kézbesíteni kell, az a bíróság, ügyész, illetőleg nyomozó hatóság gondoskodik, amelyik a határozatot meghozta, illetőleg a hivatalos iratot kibocsátotta.¹⁹⁸ Más dokumentumok (pl. az eljárási cselekményekről készült jegyzőkönyvek) lefordításáról az eljáró hatóság nem gondoskodik, és ha a terhelt szeretné azokat a saját anyanyelvén elolvasni, akkor neki kell megfizetnie a lefordításukat.

Ez azt jelenti, hogy míg a nyomozás elején a gyanúsítást annak közlésekor egy tolmács lefordítja a terheltnek, addig a jegyzőkönyvek nem elérhetőek számára az anyanyelvén

¹⁹⁶ Interjú bírakkal

¹⁹⁷ Interjú bírakkal

¹⁹⁸ Be. 9. § (3) bekezdés

ingyenesen. A vádirat lefordításáról a hatóságok gondoskodnak, és a költségeket az állam viseli, de a bírósági tárgyalások jegyzőkönyveink fordítását a terheltnek újfent meg kell fizetnie.

Azok a rászoruló terhelték, akik nem engedhetik meg maguknak, hogy fizessenek azoknak az iratoknak a lefordításáért, amelyek lefordításáról az állami hatóságok nem kötelesek gondoskodni, lényegesen hátrányosabb helyzetben vannak a tehetősebb terheltékhez képest, akik meg tudják fizetni a fordítást.

2.4.5. A védelemhez való jog megsértésének következményei a magyar büntetőeljárás rendszerben

A Be. szerint nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközökből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg.¹⁹⁹

Emellett a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét hatályon kívül helyezi, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítja, ha olyan eljárási szabálysértés történt, amely lényeges hatással volt (i) az eljárás lefolytatására, (ii) a bűnösség megállapítására, (iii) a bűncselekmény minősítésére, vagy (iv) a büntetés kiszabására vagy intézkedés alkalmazására. A törvény kimondja, hogy ilyen eljárási szabálysértésnek kell tekinteni különösen, ha a bizonyítás törvényességére vonatkozó szabályokat megsértették, az eljárásban részt vevő személyek a törvényes jogukat nem gyakorolhatták, vagy ezek gyakorlását korlátozták.²⁰⁰

A fenti súlyos eljárási szabálysértések egyikét emeli ki a Be., amikor úgy rendelkezik, hogy a másodfokú bíróság hatályon kívül helyezi az elsőfokú bíróság ítéletét, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítja, ha a tárgyalást olyan személy távollétében tartották meg, akinek a részvétele a törvény értelmében kötelező.²⁰¹

¹⁹⁹ Be. 78. § (4) bekezdés

²⁰⁰ Be. 375. § (1) bekezdés

²⁰¹ Be. 373. § (1) bekezdés II. d) pont

3. A védelem szakmai kultúrája

3.1. Az ügyvédi kamarák és szerepük a védelem ellátásában

Magyarországon az ügyvédek kamarákba szerveződnek. Az ügyvédi kamara köztestület, mely az államtól függetlenül látja el feladatát. Az ügyvédi kamara az ügyvédek önkormányzati elven alapuló, szakmai és érdek-képviselési feladatokat ellátó köztestülete, elsődleges feladata az ügyvédi névjegyzék vezetése.²⁰² A kamara szervezi az ügyvédek folyamatos szakmai továbbképzését, fegyelmi funkciót tölt be a kamarai tagok által választott testületei révén, képviseli az ügyvédeket és érdekeiket a nyilvánosság előtt, valamint aktív szerepet játszik az ügyvédjelöltek képzésében. A kamara emellett dönt az ügyvédek kamarai tagságának létrehozásáról és megszüntetéséről is.

A magyar ügyvédi kamarai szervezet az országos kamarából (Magyar Ügyvédi Kamara²⁰³) és a területi ügyvédi kamarákból áll.²⁰⁴ A Magyar Ügyvédi Kamara az ügyvédek országos szervezete, tagjai a területi kamarák. A területi ügyvédi kamara is köztestület, amely képviselési, ügyintézői szervezettel, önálló költségvetéssel rendelkezik, és működési területén ellátja a hatáskörébe utalt feladatokat. A területi kamara tagjai az adott kamara működési területén ügyvédi tevékenységet folytató ügyvédek. A területi kamarák működési területe a Fővárosi Bíróság és a megyei bíróságok illetékességi területével azonos,

²⁰² 1998. évi XI. törvény az ügyvédekről, 12. §

²⁰³ 1998. évi XI. törvény az ügyvédekről, XIII. fejezet. Weboldal: www.magyarugyvedikamara.hu

²⁰⁴ 1998. évi XI. törvény az ügyvédekről, XII. fejezet

ennek megfelelően területi ügyvédi kamara működik Budapesten,²⁰⁵ és Magyarország tizenkilenc megyéjében.²⁰⁶

Az ügyvédi kamarai taggá válás törvényi feltételei a következők: (i) magyar állampolgárság, (ii) büntetlen előélet, (iii) jogi egyetemi végzettség, (iv) magyar jogi szakvizsga (a szakvizsga letételére a legalább hároméves kötelező joggyakorlatot követően kerülhet sor, a joggyakorlat idejébe csak a jogi képesítéshez kötött főállású munkakörben töltött idő számítható be), (v) felelősségbiztosítás, (vi) az ügyvédi tevékenység folyamatos gyakorlására alkalmas irodahelyiség, (vii) kizáró okok hiánya.²⁰⁷

Az ügyvédi kamarai tagság további feltételekhez nem kötött, így aki a fentieknek megfelelően, azt az illetékes ügyvédi kamara tagjai közé fel kell venni.

Jelenleg a húsz magyarországi ügyvédi kamarának összesen körülbelül tízezer ügyvéd a tagja.²⁰⁸ Ez azt jelenti, hogy Magyarországon minden ezer emberre jut egy ügyvéd. A Budapesti Ügyvédi Kamara messze a legnagyobb területi kamara, körülbelül 5 500 taggal rendelkezik, vagyis 310 budapesti lakosra jut egy ügyvéd.²⁰⁹

Az ügyvédi kamarákon belül nincs külön „tagozat” a védőügyvédek számára, és nincs intézményesített specializáció az ügyvédi szakmán belül. A kamara szerepe a büntetőjogi védelem kapcsán kettős. Egyrészt a területi ügyvédi kamarák névjegyzéket vezetnek a védőként kirendelhető ügyvédekről (a kirendelő hatóság ebből a listából választ). Az ügyvédi törvény „nem tartalmaz útmutatást a jegyzék összeállítására, mindössze azt a kötelezettséget rója a kamarára, hogy a névjegyzéknek biztosítania kell a büntetőeljárás

²⁰⁵ Budapesti Ügyvédi Kamara (www.bpsygyvedikamara.hu)

²⁰⁶ A megyei ügyvédi kamarák listáját és elérhetőségeiket lásd: <http://www.magyarugyvedikamara.hu/?content=7x>

²⁰⁷ Pl. nem vehető fel a kamarába az, akit a bíróság szándékos bűncselekmény elkövetése miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt, a büntetés kitöltésétől számított 10 évig; az, akinek a szabadságvesztés-büntetése végrehajtását próbaidőre felfüggesztették, a próbaidő leteltétől számított 3 évig; illetve akit az ügyvédi kamarából kizártak, a kizáró határozat jogerőre emelkedésétől számított 10 évig.

²⁰⁸ <http://nol.hu/cikk/472020/>

²⁰⁹ A Szegedi Ügyvédi Kamarának ugyanakkor körülbelül 520 tagja van, ami azt jelenti, hogy Csongrád megye 815 lakosára jut egy ügyvéd. A Debreceni Ügyvédi Kamara, amelynek működési területére esik Magyarország második legnagyobb városa, csak 400 tagot számlál, így Hajdú–Bihar megye 1 360 lakosára jut egy területi kamarai tag.

zavartalan menetét. A kamarák [...] többféle módszert alkalmaznak a jegyzék összeállításánál. A legáltalánosabb módszer, hogy a névjegyzékbe a kamarába bejegyzett összes ügyvédet felveszik. Néhány kamarában [...] külön megjelölik azoknak a nevét, akik kifejezetten kérik, hogy számukra a hatóság biztosítson kirendeléseket. A nagyobb létszámú kamaráknál [...] – ahol arányosan a legtöbb ügyvéd van – lehet azt a megoldást választani, hogy önkéntes jelentkezés alapján állítják össze [...] a büntető kirendelési listát.”²¹⁰ Azokban a kamarákban, ahol az önkéntes jelentkezés lehetséges, lehetőség van bizonyos specializációra.

A kamarák másik funkciója az ügyvédek elleni fegyelmi eljárás lefolytatása (polgári és büntetőügyekkel kapcsolatban is). Ezzel az alábbiakban részletesen foglalkozunk.

3.2. Az ügyvédek szerepe a büntetőeljárásban és az ügyfelekkel szembeni kötelezettségeik megjelenése az etikai szabályokban

A védők két különböző jogviszony keretében láthatják el a terhelt védelmét: vagy meghatalmazott védőként az ügyfelükkel kötött szerződés alapján, vagy kirendelt védőként, a hatóság kirendelő határozata alapján.²¹¹ Az első esetben megbízási szerződés aláírására és meghatalmazásra van szükség, míg az utóbbi esetben a védelem ellátására való jogosultság forrása a kirendelő határozat.²¹²

A Be. rendelkezik a védő alapvető kötelességeiről a büntetőeljárás tekintetében.²¹³ Eszerint a védő köteles (i) a terhelttel a kapcsolatot késedelem nélkül felvenni, (ii) a terhelt érdekében minden törvényes védekezési eszközt és módot kellő időben felhasz-

²¹⁰ Bánáti, 52. o. A Budapesti Ügyvédi Kamara 5 500 tagja közül például körülbelül 1 150 rendelhető ki védőként (a védőként kirendelhető ügyvédek listáját lásd: http://www.bpugyvedikamara.hu/valasszon_ugyvedet/kirendeles/), de ez nem jelenti azt, hogy ennyi a budapesti, büntetőjogra specializálódott ügyvédek száma, mert sok büntetőjogász nem vállal kirendeléseket, hanem inkább vállalja az e kötelezettség alóli felmentés díjának megfizetését.

²¹¹ Be. 44. §

²¹² Magyarországon nincsenek „közvédők”, mivel az ügyvédek állami alkalmazása sértené az ügyvédi függetlenséget.

²¹³ Be. 50. §

nálni, (iii) a terheltet a védekezés törvényes eszközeiről felvilágosítani, a jogairól tájékoztatni, (iv) a terheltet mentő, illetőleg a felelősségét enyhítő tények felderítését szorgalmazni. (A védelemhez való jogok részletes vizsgálatáról lásd a 2. pontot.)

Az ügyvédekről szóló 1998. évi XI. törvény további szabályokat tartalmaz az ügyvédek ügyfelekkel szembeni kötelességeivel kapcsolatban, így előírja, hogy az ügyvéd nem vállalhat olyan kötelezettséget, amely a hivatásbeli függetlenségét veszélyezteti;²¹⁴ hivatását a jogszabályok megtartásával, az ügyvédi hivatáshoz méltó módon kell gyakorolnia;²¹⁵ és titoktartási kötelezettség terheli minden olyan adatot, tényt illetően, amelyről hivatásának gyakorlása során szerzett tudomást.²¹⁶ Ami az ügyvéd által okozott kárt illeti, az ügyvéd felelős a tevékenysége körében okozott kár megtérítéséért.²¹⁷ Az ügyvéd a megbízójával szemben mástól megbízást nem vállalhat el.²¹⁸

A Magyar Ügyvédi Kamara 8/1999. (III. 22.) MÜK szabályzata az ügyvédi hivatás etikai szabályairól és elvárásairól (a továbbiakban: etikai kódex) határozza meg a részletes magatartási szabályokat. Az etikai kódex értelmében az ügyvédnek minden törvényes eszközt igénybe kell vennie ügyfele érdekei érvényesítése céljából. Az ügyvédnek a rábízott ügyet a tényállást ismerve, jogilag felkészülten kell ellátnia; tilos minden olyan ténykedés, mely ellentétes a megbízó jogos érdekével.²¹⁹

Az etikai kódex 8. szakasza speciális rendelkezéseket tartalmaz a védő tevékenységére vonatkozóan. Ezeknek megfelelően érdekellentétben lévő személyek védelmére szóló megbízást, illetve kirendelést az ügyvéd nem fogadhat el; ha pedig az érdekellentét utóbb merül fel, úgy az ügyvéd köteles az adott ügyben valamennyi megbízásról lemondani, illetve valamennyi kirendelés alól a felmentését kérni.

A megbízás elfogadását vagy a kirendelés átvételét követően a védőnek haladéktalanul csatolnia kell a meghatalmazást, illetve jelentkeznie kell a kirendelő hatóságnál, tájékoztatást kell kérnie. Emellett haladéktalanul kezdeményeznie kell az előzetes letartóztatás-

²¹⁴ 1998. évi XI. törvény az ügyvédekről, 3. § (1) bekezdés

²¹⁵ 1998. évi XI. törvény az ügyvédekről, 3. § (2)–(3) bekezdés

²¹⁶ 1998. évi XI. törvény az ügyvédekről, 8. §

²¹⁷ 1998. évi XI. törvény az ügyvédekről, 10. § (1) bekezdés

²¹⁸ 1998. évi XI. törvény az ügyvédekről, 25. §

²¹⁹ Etikai kódex, 3/4.

ban lévő ügyféllel a személyes kapcsolat felvételét, és a személyes szabadság korlátozásának ideje alatt a terhelten a szükséghez képest tartania kell a kapcsolatot.²²⁰

A védő köteles ügyfelét az ügy állásáról és a várható eljárási cselekményekről, valamint jogi lehetőségeiről és kötelezettségeiről tájékoztatni.²²¹ A védő feladata teljesítése során nem kerülhet ellentétbe ügyfele tényelőadásaival, védenca tényelőadásához kötve van;²²² ha ügyfele tagad, nem tanúsíthat olyan magatartást, mely azt a látszatot keltheti, hogy a terhelt ártatlansága tekintetében kételyei lennének.²²³ A védőnek minden esetben igénybe kell vennie a rendelkezésre álló jogorvoslati lehetőségeket, feltéve, ha az védenca érdekeit szolgálja.

Ahogy a 2. pontban kifejtettük, a fenti rendelkezések gyakorlati megvalósulása sok kívánnivalót hagy maga után, legfőképpen a kirendelt védői rendszer működésére figyelemmel. A kirendelt védők gyakran nem jelennek meg az eljárási cselekményeken a nyomozati szakban, hajlamosak az alacsonyabb aktivitásra az egész eljárás alatt, gyakran nem tartják a kapcsolatot a fogva tartott terheltekkel, és védencaik sokszor nem bíznak bennük. (Megjegyzendő, hogy bizonyos ügyvédek egyszer meghatalmazás, másszor kirendelés alapján járnak el, míg vannak ügyvédek, akik – ahogy korábban említettük – szinte kizárólag a kirendelésekre alapítják praxisukat.)

3.3. A védők megítélése és kapcsolatuk más jogász szakmákkal²²⁴

Annak ellenére, hogy gyakorló jogászok körében általánosan elterjedt az a meggyőződés, hogy az egyes ügyvédek között komoly különbségek vannak és ezért nehéz általában véleményt formálni a védőkkel kapcsolatban, az egyik bíró szerint az egyes ügyvédek szakterülete és a rájuk jellemző attitűd közötti kapcsolat érzékelhető. A komoly, fehér-galléros, gazdasági bűncselekmények miatt indított eljárásokban képviselőt ellátó

²²⁰ Etikai kódex, 8/4.

²²¹ Etikai kódex, 8/6.

²²² Etikai kódex, 3/3.

²²³ Etikai kódex, 8/8.

²²⁴ E fejezet forrása: interjúk gyakorló jogászokkal

védők általában együttműködők és tiszteletben tartják a jogszabályi kereteket, a szervezett bűnözéssel összefüggő vagy erőszakos bűncselekményekre specializálódott ügyvédek hajlamosabbak nem jogszerű eszközöket is igénybe venni. A kisebb súlyú ügyekben gyakran fiatal védők járnak el, akik gyakran lelkiismeretesebbek és motiváltabbak, mint idősebb kollégáik.

A megkérdezett gyakorló jogászok többsége szerint (beleértve a védőket is) a meghatalmazott védők általában jobb minőségű szolgáltatást nyújtanak, emellett a válaszadók közül többen komolyan bírálták a kirendelt védői munka színvonalát. A rendőrök, ügyészek és bírák azonban arra is felhívták a figyelmet, hogy a nagyfokú aktivitás nem mindig szolgálja a védenc érdekeit, és az ilyen magatartást sokszor nem a szakmai hatékonyság, hanem az motiválja, hogy a védő jó benyomást akar tenni ügyfelére.

A kirendelt és a meghatalmazott védőkkel kapcsolatos vélemények viszonylagos egybecsengésével szemben komoly eltérés mutatkozik a tekintetben, hogy mit gondolnak egyrészt a védők, másrészt az egyéb jogász szakmák képviselői arról, hogy milyen a viszony a büntetőügyekben védelmet ellátó ügyvédek és a többi jogász szakma között.

Az általunk megkérdezett rendőrök szerint a viszony alapvetően jónak mondható. A nyomozóknak, úgy tűnik, több problémájuk akad a meghatalmazott védőkkel, ami nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a kirendelt védő személyéről ők maguk döntenek. Mind a bírák, mind az ügyészek szerint jó a védőkkel való viszonyuk: az egymás iránti kölcsönös tiszteleten, együttműködésen és a kollegialitáson alapszik.

A védői vélemények ettől lényegesen eltérnek. Az ügyvédek úgy vélik, a rendőrséggel való kapcsolatuk általában problematikus, míg az ügyészekkel kapcsolatban sokan említették a kommunikáció csaknem teljes hiányát. A bírák vonatkozásában azt mondták el, hogy bár nem ellenségesek az ügyvédekkel szemben, mégsem kezelik azonos módon a védőket és az ügyészeket. Az egyik általunk megkérdezett védőügyvéd szerint ez a hozzáállás részben az intézményi kultúrában, részben az eljárási szerepekkel kapcsolatos felfogásban gyökerezik. Mind a bírák, mind az ügyészek állami alkalmazottak, akiknek feladata az anyagi igazság érvényre juttatása, míg a védők elsődleges feladata védencük érdekeinek védelme még akkor is, ha ő történetesen bűnös.

Sokatmondó jele a magyar bíróságok által folytatott egyenlőtlen gyakorlatnak az, hogy a tárgyalások előtt, amikor a tanács tagjai már bent vannak, az ügyészek külön hívás

nélkül is beléphetnek a tárgyalóterembe, és gyakran hosszasan társalognak a bírakkal, míg az ügyvédeknek meg kell várniuk, hogy a bíróság beszólítsa őket. Az interjúk során egyetlen ügyvéd sem adott azon véleményének hangot, hogy ilyen alkalmakkor az éppen tárgyalt ügyről beszélnének, ezt a példát csupán annak igazolására hozták fel, hogy míg a bírák nem tekintik az ügyvédeket kollégáknak, az ügyészekkel való viszonyukat erős kollegialitás jellemzi. Az egyik védő szerint ez az intézményi kultúra – tudat alatt – szintén hozzájárul a magas váderedményességhez.

3.4. Jogi segítségnyújtás és minőségbiztosítás

Amint azt a 2. részben említettük, a büntetőügyekben a jogi segítségnyújtás a kirendelt védők feladata: ha egy terhelt személyes költségmentességben részesül, kérelmére az eljáró hatóság védőt rendel ki számára. Az így kirendelt védőkre ugyanazon szabályok vonatkoznak, mint az egyéb okból kirendelt védőkre.

Ahogy arra szintén utaltunk, a kirendelt védői rendszer súlyos strukturális problémákkal küzd, ami sokszor oda vezet, hogy a rászorult terheltek védelemhez való joga nem érvényesül megfelelően. A megfelelő díjazás hiánya mellett jogszabályi hiányosságok és egyes hatóságok gyakorlata (pl. a rendőrség későn értesíti a védőt) is hozzájárulnak a kialakult helyzethez.

A jogi segítségnyújtási rendszer működtetése álláspontunk szerint négy funkció ellátását feltételezi: (i) jogi segítség (vagyis a kirendelt védő) biztosítása, amikor az kötelező, vagy egyéb okból szükséges; (ii) az egyedi ügyekben eljáró védők munkájának figyelemmel kísérése és a nyújtott szolgáltatás megfelelő minőségének garantálása (egyéni minőségbiztosítás); (iii) a rendszer működésének figyelemmel kísérése és a hatékony működés biztosítása (általános minőségbiztosítás); (iv) költségvetés megtervezése és felhasználása (költségvetési funkciók).

A magyar rendszerben minden funkcióért több szervezet is felelős egyszerre, ami a felelősségi rendszer átláthatatlanságát eredményezi.

2004 és 2007 között végrehajtott Büntetőjogi Segítségnyújtási Programjának keretében a Magyar Helsinki Bizottság megfogalmazott néhány – a jelenlegi kutatás

alapjául is szolgáló – javaslatot a fent vázolt problémák megoldására. Ezeket foglaljuk össze röviden az alábbiakban.²²⁵

A *jogi segítségnyújtással kapcsolatos funkció* ellátásáért az ügyvédi kamarák (amelyek a kirendelhető ügyvédek névjegyzékét állítják össze) és a kirendelést ténylegesen végző hatóságok felelnek. Mind a konkrét terhelt egyéni szemszögéből, mind pedig a rendszer egészének szempontjából kulcsfontosságú kérdés, hogy ki kapja egy adott ügyben a kirendelést. A védő kirendelése, azaz a konkrét ügyben eljárni köteles konkrét ügyvéd kiválasztása a rendszer legfontosabb funkciója, minden további funkció alapja és egyben célja is. Itt ismét hangsúlyozzuk annak a megoldásnak a veszélyét, hogy a nyomozati szakban a rendőrség választ kirendelt védőt, amelynek nem elsődleges érdeke a hatékony védelem biztosítása.

A védőhöz jutással kapcsolatban felvetett problémák jól mutatják, hogy olyan hiányosságról van szó, amelynek megoldása a rendszer radikális reformját, azaz a kirendelési funkció más szerv kezébe helyezését teszi szükségessé, annak érdekében, hogy a nyomozó hatóság (és a vádhatóság) az előtte folyamatban lévő ügyekben csak jelezze a kirendelés szükségességét, a tényleges kirendelést, azaz a kirendelt védő kiválasztását és értesítését azonban az eljárásban semmilyen formában nem érdekelt szerv hajtsa végre. A kérdés jelentőségét növeli, hogy amint azt a BÜK–MHB konferencia több felszólolója is jelezte, a büntetőeljárást továbbra is a nyomozati szak túlsúlya jellemzi,²²⁶ ezért a nyomozás során elkövetett mulasztások utólagos pótlása rendkívül nehéz.

A Magyar Helsinki Bizottság kulcsfontosságúnak tartja, hogy a kirendelt védő kiválasztásának funkciója a nyomozó hatóságtól függetlenül valósuljon meg. Az elgondolás szerint a kialakítandó rendszer központi szervezete az Igazságügyi Hivatal lenne, amelynek jogi segítségnyújtó szolgálata a védők kirendeléséről is gondoskodna.²²⁷ Az ügyvé-

²²⁵ Részletesen lásd: *Védtelesenül*, 131–136. o.

²²⁶ Elhangzott a BÜK–MHB konferencián.

²²⁷ A BÜK–MHB konferencián megoszlott a résztvevők véleménye arról, hogy melyik szervezet lenne alkalmas a kirendelési funkció ellátására. Felmerült lehetőségként, hogy az ügyvédi kamarák vállalnák magukra az ügyek elosztásának feladatát, de a Magyar Ügyvédi Kamara egy tisztviselője hozzászólásában kifejtette, hogy a kamarák eltérő helyzetéből adódóan egységes rendszer kiépítése kivitelezhetetlen, márpedig az ügyek elosztásának egységes rendszer szerint kell működnie. Több hozzászóló érvelt a fent kifejtett állásponthez hasonlóan amellet, hogy az Igazságügyi Hivatal alkalmas a feladat ellátására.

deket az Igazságügyi Hivatal osztaná be három, hat vagy tizenkét hónapra előre, az adott megyében foganatosított kirendelések átlagos számának, valamint a megyei ügyvédi kamara taglétszámának megfelelően. A hivatal 24 órás ügyeleti szolgálatot tartana fenn, az ügyvédek pedig vállalnák, hogy ügyeleti napjukon elérhetőek legyenek. A hivatal olyan előre meghatározott algoritmus alapján rendelné ki őket, amely biztosítja a kirendelések egyenletes elosztását.

Ha ez az optimálisnak tetsző eljárási rend egyelőre finanszírozhatatlan, átmeneti megoldást egy olyan rendszer jelenthet, amelyben a kirendelés továbbra is a nyomozó hatóság feladata, azonban a kirendelendő védő személyének meghatározása nem a hatóság diszkrécióján múlik, hanem egy – az előző bekezdésben leírt – előre meghatározott rendszerint alakul. Az ügyvédeket ebben a rendszerben is a megyei Igazságügyi Hivatal, vagy esetleg az ügyvédi kamara osztaná be, és a rendszer a fentebb leírt módon működne. (Hollandiában is hasonló megoldást alkalmaznak. Itt a jogi segítségnyújtó központok három vagy hat hónapra előre állapítják meg az ügyeleti kötelezettséget. Az ügyeletes ügyvédnek – attól függően, hogy az öt központ melyikéhez tartozik – vagy készenlétben kell állnia abból a célból, hogy őt a nyomozó hatóság telefonon vagy faxon értesítse, ha eljárási cselekményre kerül sor, vagy pedig háromóránként be kell telefonálnia a kapitányságra, hogy megkérdezze, nem szükséges-e a megjelenése. A holland rendszernek sajátossága az is, hogy a terhelt a jogi segítő ügyvédek közül maga választhat védőt. Ez azt jelenti, hogy az ügyeletes ügyvédnek meg kell jelennie a nyomozó hatóságnál, el kell látnia a terhelt védelmét, amennyiben azonban a terhelt más védőt választ a listából, úgy azt a védőt az ügyeletes ügyvédnek a lehető leghamarabb értesítenie kell.)

Egy korábbi, 2006-os szakmai kerekasztalon felvetődött, hogy a nyomozó hatóság általi kirendeléshez hasonló strukturális problémát vet fel a felszámoló és a vagyonfelügyelő kijelölése a felszámolási és a csődeljárásban, ahol – mivel adott esetben jelentős pénzüsszegekről és gazdasági érdekekről lehet szó – rendszerszinten kell biztosítani nem csupán az elfogulatlanságot, hanem annak látszatát is. Ennek érdekében a bírósági ügyvitel szabályairól szóló 14/2002. (VIII. 1.) IM rendelet úgy rendelkezik, hogy a felszámolási és a csődeljárásban az ideiglenes vagyonfelügyelő, a felszámoló és a vagyonfelügyelő kijelölése számítógépes program felhasználásával történik. A program véletlenszerűen határozza meg a felszámoló, illetve vagyonfelügyelő személyét. A kirendelt védő kiválasztása is történhet hasonló módon, a megfelelő számítógépes program pedig már rendelkezésre áll, némi módosítással bizonyosan a kirendelésekre is alkalmassá lehetne tenni.

A kirendelési funkcióhoz kapcsolódik az a felvetés is, hogy az értesítés szabályait szintén módosítani kellene, ugyanis amennyiben akár az Igazságügyi Hivatal, akár a nyomozó hatóság – a jelenlegi gyakorlatnak megfelelően – faxon küld értesítést, az éjszakai és hétvégi kihallgatások valószínűleg továbbra is védői jelenlét nélkül zajlanának, hiszen az ügyvédektől ügyeleti napjukon sem várható el, hogy 24 órán keresztül az irodájukban tartózkodjanak. Ezért a kirendelő számára elő kellene írni, hogy telefonon is kapcsolatba lépjen a védővel, amennyiben a nyomozó hatóság sürgősen kívánja foganatosítani a kihallgatást.

Annak érdekében, hogy megteremthető legyen az egyensúly a terhelt védelemhez való joga és a bűnüldözési érdek között, elfogadhatónak tűnik az a rendőrségi javaslat, hogy a nyomozó hatóság a védő értesítése és a kihallgatás megkezdése között betartandó, előre meghatározott időintervallum elteltével megkezdhesse a kihallgatást, feltéve, hogy ez az intervallum realisztikus. Ez azt jelenti, hogy településtől és időponttól függően különböző lehet a kötelezően betartandó időköz, amelynek meghatározása így országos szintű adatgyűjtést igényel.

A kirendelési funkció szabályozása során tekintetbe kell venni azt a minőségbiztosítással is összefüggő kérdést, hogy a vidéki ügyvédi kamarákban, ahol a kamarai tagok száma jóval alacsonyabb, mint Budapesten, nincs lehetőség arra, hogy büntetőjogra specializálódott ügyvédek lássák el a kirendeléseket (a Nógrád Megyei Ügyvédi Kamarának például csak 60 tagja van, míg a Budapesti Ügyvédi Kamarának mintegy 5 200, ami az ország teljes ügyvédi létszámának kb. 60%-a). A kis létszámú kamarákban nyilván az ügyelet megszervezésénél is nagy körültekintéssel kell eljárni.

Jelenleg a rendszerben nincs közvetlen *egyéni minőségbiztosítási elem*. Egyéni minőségbiztosítás alatt a konkrét ügyekben eljáró ügyvéd konkrét védői tevékenységének vizsgálatát értjük. A probléma lényege e vonatkozásban, hogy míg a meghatalmazott védők esetében az ügyfél – legalábbis elvileg – ellenőrzést gyakorol az ügyvéd tevékenysége felett (hiszen ha elégedetlen, felmondja a megbízási szerződést, és keres mászt),²²⁸

²²⁸ Arra is rá kell mutatni persze, hogy a meghatalmazott védők tevékenységének „minőségellenőrzése” sem mentes a problémáktól. Elvileg az ügyfél ellenőrzést gyakorol a védőjének teljesítménye felett, azonban ez nem ilyen egyszerű a gyakorlatban, hiszen az ügyfelek ritkán képesek pontosan megítélni a védő tevékenységét. Ráadásul ez a fajta kontroll csak akkor gyakorolható érdemben, ha a terheltnek elegendő pénze van arra, hogy a már kifizetett összegektől függetlenül meg tudjon bízni egy másik ügyvédet. Mivel az ügyvédi díjakat gyakran előre kifizetik, sok terhelt valójában nem képes már lecserélni a meghatalmazott védőt.

addig a kirendelt védő esetében ilyesfajta közvetlen kontrollmechanizmus nem létezik. Sajátos háromoldalú jogviszony alakul ki, amelyben nem az ügyfél biztosítja a díjazást, az a szereplő azonban, amely az ügyvédnek fizet, egyrészt nem rendelkezik rálátással az ügyvédi munkára, másrészt – az ügyvédi függetlenség elvénél fogva – nem is gyakorolhat arra ráhatást.

Elméletileg a kamarák ellátnak közvetett egyéni minőségbiztosítási feladatokat fegyelmi jogkörükön keresztül, hiszen a kamaráknak joga és egyben kötelezettsége felelősségre vonni azon tagjaikat, akik megszegik a jogszabályokban és az etikai kódexben lefektetett előírásokat.²²⁹ E kötelezettségek körébe esnek a Be. vonatkozó rendelkezései (pl. az, amely szerint a védő köteles a terhelttel a kapcsolatot késedelem nélkül felvenni²³⁰), valamint a kirendelt védőként való eljárás egyéb szakmai szabályai is, különös tekintettel az ügyvédi etikai kódex 8/4. pontjára, amely szerint a kirendelés átvételét követően haladéktalanul jelentkezni kell a kirendelő hatóságnál, tájékoztatást kell kérni, és haladéktalanul kezdeményezni kell az előzetes letartóztatásban lévő ügyféllel a személyes kapcsolat felvételét. Azonban a kirendelt védők tevékenységével kapcsolatos általános elégedetlenség ellenére is csak kevés fegyelmi eljárás indul a hanyag kirendelt védőkkel szemben. Ennek valószínűleg strukturális okai vannak. A nyomozati szakban elsődlegesen a nyomozó hatóság és maga a terhelt van olyan helyzetben, hogy megítélhesse a kirendelt védő munkáját, és ésszerűen sem egyiktől, sem másiktól nem várható el, hogy panaszt tegyen a kamaránál. A rendőr nem érdekelt a hatékony védelemben, a terhelt pedig rendkívül kiszolgáltatott helyzetben van, különösen akkor, ha előzetes letartóztatását rendelték el.

Azok a terhelték, akik nem tudnak védőt meghatalmazni, általában a társadalom alulképzett, szegényebb rétegeiből kerülnek ki, ezért gyenge az érdekérvényesítő képességük. Ezen túlmenően a jogszabályok nem biztosítanak számukra alanyi jogot új védő kirendeléséhez: az ügyvédi törvény alapján a hatóság a kirendelt ügyvédet a kirendelés alól felmentheti (de erre nem köteles), ha a terhelt alapos okkal kéri a kirendelt védő felmentését,²³¹ ugyanakkor a Be. szerint a védő kirendelésével szemben nincs jogorvoslat, a terheltnek annyi jogosítványa van csupán, hogy indokolt kérelemben új védő

²²⁹ 1998. évi XI. törvény az ügyvédekről, 37. §

²³⁰ Be. 50. § (1) bekezdés a) pont

²³¹ 1998. évi XI. törvény az ügyvédekről, 34. § (3) bekezdés

kirendelését kérje. A kérelemről az a hatóság határoz, mely előtt az ügy éppen folyamatban van.²³² Így előállhat az a helyzet is, hogy a terhelt új védő kirendelését kéri, a hatóság ennek a kérelemnek nem ad helyt, ezért a terhelt kénytelen a továbbiakban olyan kirendelt védővel együttműködni, aki ellen panaszt tett a kamaránál. Nem meglepő, hogy ezt a kockázatot gyakorlatilag senki sem vállalja.²³³

A bírói szak vonatkozásában hivatkozunk a Helsinkai Bizottság 2003-as konferenciájának egyik bíró résztvevője által mondottakra, miszerint a bírák kollegiális viszonyban vannak az ügyvédekkel, ezért aggályosnak éreznék, ha fegyelmi panaszt kellene tenniük a munkáját hanyagul végző védő ellen. Legfeljebb annyit tehetnek, hogy soha többé nem rendelik ki azt az ügyvédet, akivel kapcsolatban negatív tapasztalatuk van.

Az általános minőségbiztosítás teljes mértékben hiányzik a magyar rendszerből. Habár a kirendelt védői rendszer működésével kapcsolatos rendszeres adatgyűjtés és -elemzés lehetővé tenné annak megítélését, hogy a rendszer megfelel-e az elvárásoknak, vagyis biztosítja-e a tisztességes eljáráshoz és a hatékony védelemhez való jog érvényesülését a rászorult terheltek számára, Magyarországon nincs egyetlen szerv sem – beleértve az Igazságügyi és Rendészeti Minisztériumot és a rendszer bármely egyéb szereplőjét –, amely áttekinthető adatokkal rendelkezne a kirendelések számával, arányával és az ilyen büntetőeljárások eredményével kapcsolatban. Egyetlen szerv sem folytatott vizsgálatot a rendszer hatékonyságának felmérésére, és egyik sem működtet olyan intézményesített mechanizmusokat, melyek lehetővé teszik a rendszer működésének monitorozását és értékelését.

A kirendelt védői tevékenység realiztikus minőségbiztosítása megítélésünk szerint egy háromszintű rendszerrel lenne megoldható.

Az első szintet egy formális vizsgálat jelentené, amelyet a büntetőjogi terület beható ismerete nélkül is el lehet végezni. Ez a vizsgálat – befejezett ügyekben – annak megállapítására irányulna, hogy a kirendelt védő megjelent-e mindazon eljárási cselekményeken, vagy túlnyomó részükön, amelyeken részvételét a törvény lehetővé teszi (kihallga-

²³² Be. 48. § (5) bekezdés

²³³ A rendszer működtetésének problémáit jól szemlélteti, hogy a Magyar Ügyvédi Kamara nem tudott arra nézve adatot szolgáltatni, hogy a 2007-ben lefolytatott 448 fegyelmi ügyből hány érintett kirendelt védőt, és ezek közül hányban állapították meg a szakmai szabályok megszegését.

tás, szembesítés, iratismertetés, tárgyalás). A formális vizsgálatot (amely a védői jelenlét és – alapszinten – az aktivitást értékeli) a titoktartásra vonatkozó megfelelő törvényi szabályozás megalkotása után végezhetnék az Igazságügyi Hivatal munkatársai anélkül, hogy az az ügyvédi függetlenséget veszélyeztetné. Úgy véljük, ilyen mértékű és mélységű „ellenőrzést” a kirendelt védőknek el kell tűrniük attól, akitől a díjazást kapják (tehát az államtól), illetve ilyen mértékű és mélységű ellenőrzésre az állam köteles is, amennyiben komolyan veszi, hogy a rászoruló terhelteknek a védelmet nemcsak formálisan, hanem ténylegesen, megfelelő hatékonysággal kell biztosítania.

A második szintet egy, az Igazságügyi Hivatal mellé telepített, vagy ügyvédi kamarák által működtetett, de mindenképpen ügyvédekből álló szakmai kuratórium tevékenysége jelentené, amely a védői tevékenység érdemi vizsgálatát végezné rendszeres időközönként. A Büntetőjogi Segítségnyújtási Programban részt vevő egyik ügyvéd a következő megoldást vetette fel a vizsgálat lebonyolításával kapcsolatban: „A vizsgálat alá vont ügyvéd megjelölhetne egy meghatározott számú ügyet, melyben mint védő járt el, illetve ugyanennyi ügyet választhatna a vizsgálatot végző szervezet, vagy kuratórium. Ezen [befejezett] ügyek alapján készülhetne egy minősítés. [...] Az ügyvédi függetlenség és titok sérthetlenségét a megfelelően kialakított és jogszabályi felhatalmazással rendelkező testület biztosíthatná.” Amennyiben a kuratórium a védőitevékenységét nem itéli kielégítőnek, az ügyvéd törölhető lenne a kirendelhető ügyvédek listájáról. Ez nyilván csak abban az esetben lenne kellőképpen elrettentő hatású szankció, ha meghatalmazáson alapuló büntető védelmet is csak a kirendelhető védők listáján szereplő ügyvédek láthatnának el.

Az ügyvédi kamarák fegyelmi jogköre ebben a rendszerben egyfajta harmadik szintet jelentene a kirívó mulasztások esetére.

A fenti három szint olyan módon kapcsolódna össze, hogy amennyiben a vizsgálat során az Igazságügyi Hivatal arra a következtetésre jut, hogy egy ügyvéd az eljárási cselekmények nagy részét elmulasztotta, és helyettesítéséről sem gondoskodott, kezdeményezhetné a kuratórium vizsgálatát, vagy szélsőséges esetekben fegyelmi panaszt tehetne a kamaránál. E jog a kuratóriumot is megilletné.

Fontos lépést jelentene az általános minőségbiztosítási funkció megoldása felé, ha a kirendeléseket és a kifizetéseket, valamint az ügyvédi jelenlét formális ellenőrzését az Igazságügyi Hivatal végezné. Ebben az esetben lehetségessé válna egy olyan adatbázis

létrehozása, amelyből könnyűszerrel megállapítható volna a kirendeléses ügyek száma, költsége, és az is, hogy az ügyek nagy részében megjelennek-e a védők a nyomozati szakban.

Arra a kérdésre, hogy alkalmas lehet-e a Magyar Helsinki Bizottság által kidolgozott kérdőívnek egy egyszerűsített és kevesebb szempontot tartalmazó változata a védői tevékenység legalapvetőbb minőségi kritériumainak vizsgálatára, alapvetően pozitív válasz adható.

Nyilvánvaló, hogy az eljárási cselekményeken (különösen a terhelti kihallgatásokon) való részvétel nélkül a védő garanciális eljárási szerepét és a terhelt felvilágosítására, segítségére vonatkozó feladatát megfelelően nem tudja betölteni. Annak vizsgálata, hogy a védő azon eljárási cselekmények hány százalékán vett részt, amelyeken jelen lehetett, kérdőíves formában lehetséges.

A 2009-es kutatás azt is kimutatta, hogy bár az indítványok, kérdések, észrevételek száma és a munka minősége között nincs egyértelmű megfeleltethetőség, azért az aktívabb védők mutatói néhány tekintetben jobbak, ami annyiban természetes, hogy ha egy védő semmilyen módon nem próbál hatást gyakorolni az eljárásra, akkor védencének kisebb esélye van arra, hogy a lehető legjobban „jöjjön ki” az ügyből. Ezért úgy tűnik, hogy bár egy esetleges minőségbiztosítási rendszer bevezetése esetén nem érdemes (és nyilvánvalóan irreális is volna) kvótákat felállítani a felteendő kérdések, előterjesztendő indítványok számát illetően, érdemes megvizsgálni a védői aktivitást, és a kirívó esetekben (amikor például a védő egy szót sem szól az egész eljárás alatt) ajánlatos a második szintre (a kamara mellett létrehozandó szakmai grémiumhoz) utalni a vizsgálatot.²³⁴

A *költségvetési funkciók* területe szintén inkoherens. Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium határozza meg a kirendelt védői díjazás részletes szabályait, az óradíj mértékét pedig az Országgyűlés által elfogadott éves költségvetési törvény tartalmazza.

²³⁴ A BÜK–MHB konferencián a jelen lévő szakértők egyetértettek abban, hogy az ügyvédek jelenléte az eljárási cselekményeken önmagában alkalmas a védői munkával kapcsolatos következtetések levonására, míg a védői aktivitás és a védői munka színvonala közötti összefüggést több szakértő vitatta. A konferencián volt olyan bíró, aki felhívta rá a figyelmet, hogy az aktivitás körében érdemes különbséget tenni a tényleges védelem, vagyis az ügy érdemére vonatkozó védői tevékenység és az eljárási szabályok kijátszására irányuló védői cselekmények között.

Azok a szervezetek, amelyek a rendszer költségvetését meghatározzák, nincsenek olyan eszközök birtokában, amelyek segítségével mérhetnék az általuk fizetett szolgáltatás minőségét, ugyanakkor a kamarák – amelyek a rendszer működtetésével kapcsolatos legtöbb feladatot ténylegesen ellátják – nem tudnak lényegi befolyást gyakorolni a költségvetési kérdésekre.²³⁵ Ezenkívül az eljárás különböző szakaszaiban különböző szervek (nyomozó hatóság, ügyészség és bíróság) teljesítik a tényleges díjak kifizetését, így nincs éves összesített adatbázis a kirendelt védők számára kifizetett díjakról és költségterítésről. Az említett szervek még a saját kifizetéseikről sem vezetnek áttekinthető és naprakész nyilvántartást, a díjak és költségek különböző bontások szerinti elemzése (utazás, másolás stb.) közel lehetetlen.

Ráadásul önmagában az sem lenne elegendő, ha a költségeket ismernénk, hiszen az állam csak a rászorult terhelten kapcsolatban felmerült költségeket fedezi, minden más esetben a terhelt köteles megteríteni az állam által előlegezett védői díjakat és költségeket. Arra vonatkozóan pedig nincs adatgyűjtés, hogy az előlegezett költségek mekkora hányadát fizetik vissza a terheltnek, így a rendszer teljes költségvetésének megállapítása és így maga a költségvetés tervezése is gyakorlatilag lehetetlen feladat.

Az elsődlegesen érvényesítendő alapelv ebben a vonatkozásban az, hogy minden, a kirendelt védői tevékenységgel összefüggő kifizetést egyetlen szervezetnek kellene teljesítenie. A jelenlegi szisztéma (amelyben a védőknek az eljárás szakaszától függően más és más szerv fizet) kizárja, hogy a rendszer működésének tényleges költségeiről megfelelő adatokhoz lehessen jutni. Az egységes kifizetőhely lehetne az Igazságügyi Hivatal.

A jelenlegi rendszer, amelyben a hatóságok igazolják a védői tevékenységgel töltött órák számát, nem teljesen kielégítő megoldás, hiszen nem biztosít lehetőséget bizonyos tevékenységek (felkészülés, beadványszerkesztés, fogva nem tartott terhelttel való konzultáció) díjazására.

Két lehetséges megoldás kínálkozik e probléma kiküszöbölésére. Az első a holland rendszer, amelynek lényege, hogy esettípusonként meghatároznak egy óraszámot, és bizonyos, a „rendes” ügymenetbe nem tartozó tevékenységekért (pl. 60 kilométert

²³⁵ A Magyar Ügyvédi Kamara elnöke tagja az Országos Igazságszolgáltatási Tanácsnak, amely a kirendelt védői rendszer költségvetésének nagy részét tartalmazó bírósági költségvetés tervezetét benyújtja a kormánynak.

meghaladó utazás) további órák számolhatók el. Fontos eleme a rendszernek, hogy amennyiben egy ügyre az ügyvéd az előre meghatározott óraszám háromszorosánál többet fordítja, kérheti a tételes, óradíjas elszámolást.

Egy olyan, különböző bűncselekményekre vonatkozó tipológia felállítása, amelynek alapján átalánydíjat lehetne megállapítani minden egyes esettípusra, kiterjedt adatgyűjtést és feldolgozást tenne szükségessé, amelynek alapjául a kirendelt védő részvétele mellett folyt és már lezárult esetek aktái szolgálhatnának. Elképzelhető azonban, hogy a szakmai körök tiltakoznának az átalánydíjas rendszer ellen.

Egy másik megoldás az óradíjas és az átalánydíjas rendszer vegyítése lehetne. Az eljárási cselekményeken való részvétel továbbra is a hatóságok igazolása alapján lenne kifizethető, míg az adott ügy lezárása után a védő átalányösszeget kérhetne az ily módon ki nem fizetett többletvekenységeiért (felkészülés, beadványszerkesztés). Ha az Igazságügyi Hivatalnak kétségei támadnak az összeg megalapozottságát illetően, megkövetelhetné, hogy az ügyvéd iratokkal támassza alá kifizetési igényét.

Arra való tekintettel, hogy egyes költségeket nagyon nehéz tételesen kimutatni (például egy ügyvédi iroda telefonköltségének hány százaléka merült fel egy hónapban egy adott ügygel kapcsolatosan), az átalánydíjas megoldás a költségek elszámolására is jobbnak mutatkozik. A Budapesti Ügyvédi Kamara és a Budapesti Rendőr-főkapitányság által kötött megállapodás alapján az óradíjakon alapuló 30%-os költségátalány elfogadhatónak tűnik.

Összegezve: a kirendelt védői díj emelése és a jogszabályokkal és a gyakorlattal kapcsolatos problémák megszüntetése mellett egy valóban hatékony büntetőjogi segítségnyújtási rendszer felállítása érdekében egyetlen szerv kezébe kéne helyezni a kirendelési, monitorozási és hatékonyságelemzési feladatokat az egész rendszer vonatkozásában, és ugyanennek a szervnek lenne indokolt ellátnia a költségvetéssel kapcsolatos funkciókat is.

4. A hatékony védelemhez fűződő jog társadalmi, politikai támogatottsága

4.1. A bűnözés és a védelmi jogok társadalmi percepciója

A rendelkezésre álló kutatási adatok alapján az az érdekes következtetés vonható le, hogy míg a bűnözés nem tartozik a közvélemény által a legfontosabbnak tartott problémák közé, a társadalom – tévesen – úgy érzékeli, hogy nő a bűncselekmények száma, és sokan támogatnának egy szigorúbb büntetési politikát. A 2007. őszi Eurobarometer közvélemény-kutatás szerint a magyar lakosság a bűnözést csupán ötödik helyre teszi a problémák rangsorában (a munkanélküliség, az egészségügy, az emelkedő árak/infláció és a gazdasági helyzet mögé).²³⁶ Ugyanakkor míg az Országos Kriminológiai Intézet adatai szerint az ismertté vált bűncselekmények száma 1998 óta nagyjából állandó, a Medián által 1 200 fő megkérdezésével végzett közvélemény-kutatás válaszadóinak több mint kétharmada növekedést érzékel a bűnözésben.²³⁷ Ráadásul míg a bűncselekményeknek „mindössze” a hét-nyolc százaléka erőszakos vagy erőszakos fenyegetéssel elkövetett cselekmény, addig a közvélemény ezt az arányt jóval magasabbra, átlagosan 55 százalékra becsülte.

²³⁶ http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb68/eb68_hu_nat.pdf

²³⁷ <http://www.median.hu/object.238a5a0a-b2e7-4e2e-9ff5-5819d1493fa0.ivy>

A Medián elemzői szerint valószínűleg „a média játszik szerepet abban, hogy az embereknek sokkal nagyobb az erőszakérzetük a valóságnál. Konkrétan az lehet e mögött, hogy a sajtóban viszonylag gyakran foglalkoznak súlyos bűncselekmények elkövetésének részletekbe menő bemutatásával, míg az enyhébbek nem kapnak nyilvánosságot”. Ezzel a feltételezéssel az általunk megkérdezett jogászok is egyetértettek.²³⁸

A Medián felmérése szerint „a bűncselekmények megszorodását érzékelők nagy része (háromnegyede) úgy gondolja, hogy ezért nagyban 'hibázthatók' a bíróságok, azaz szerintük a bűncselekmények száma azért (is) nő, mert a bírók túl enyhe büntetéseket szabnak ki, ami felbátorítja a bűnözőket. [...] A bírói büntetéskiszabási gyakorlatot a többség (a megkérdezettek körülbelül hattizede) enyhébbnek tartja a kelleténél, és kevesebb, mint feleannyian (28 százalék) mondták, hogy nagyjából megfelelő.” Meglepő eredmény, hogy „a magyar népesség 63 százaléka békeidőben is elfogadhatónak tartaná a halálbüntetést, [...] további 7 százalék háborús körülmények között tartaná elfogadhatónak, és mindössze 28 százalék mondta, hogy a halálbüntetés semmilyen körülmények között nem engedhető meg”.

Az eredmények alátámasztják az általunk megkérdezett gyakorlati szakemberek véleményét, akik szerint a magyar közvélemény büntetéspárti, és egyáltalán nem fogékony a büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos liberálisabb elgondolásokra. Válaszadóink nagy része egyetértett abban, hogy a közvélemény szinte egyáltalán nem érti, miért van szükség a terhelt eljárási jogainak biztosítására.²³⁹

A külföldieket a magyar társadalom jellemzően nem tekinti veszélyforrásnak: az Eurobarometer felmérése során a megkérdezetteknek 2%-a említette a bevándorlást a legfontosabb problémák között. A politikában azonban a külföldiek által elkövetett bűncselekmények toposza újra meg újra felbukkan. Az a meggyőződés azonban, hogy a romák hajlamosabbak a bűnözésre, mint a többségi társadalom tagjai, ezért veszélyt jelentenek a társadalomra, nemcsak a közvéleményben van jelen, hanem időnként rendőrök is nyíltan hangoztatják.²⁴⁰

²³⁸ Interjú gyakorló jogászokkal

²³⁹ Interjú gyakorló jogászokkal

²⁴⁰ <http://www.es.hu/pd/display.asp?channel=PUBLICISZTIKA0720&article=2007-0521-0709-05KALQ>

4.2. A büntetőpolitika változásai

A megkérdezett szakemberek nagy része meglehetősen kritikusan nyilatkozott arról, ahogy a politika a büntető igazságszolgáltatás kérdését kezeli. Állításuk szerint sok politikai helyett, hogy átgondolt büntetőpolitikai koncepció kidolgozását szorgalmazná, a magyar társadalom szigorúbb büntetések iránti elvárásainak próbál megfelelni.²⁴¹

A politikai attitűdök a rendszerváltás óta számos változáson mentek keresztül – általában (de nem mindig) azt a mintát követve, hogy a konzervatív kormányok a szigorítás, a baloldali kormányok pedig a liberálisabb büntetőpolitika irányába mozdultak el. 1993-ban a Büntető Törvénykönyvet a demokratikus változásokkal összhangban módosították, így a büntetőpolitika liberálisabb irányba mozdult, 1997-ben azonban a szocialista-liberális kormány a túl enyhének tartott ítélkezési gyakorlat befolyásolásának bevallott szándékával szigorításokat vezetett be. 1998-ban az új konzervatív kormány a rendszerváltás óta eltelt időszak legszigorúbb büntetőjogi módosításait vezette be azzal a szándékkal, hogy kielégítse a szigorítás iránti társadalmi igényt, amely a bűnözéstől való növekvő félelemből fakad.²⁴²

A változás eredményeként 2001-re a fogvatartottak 100 000 lakosra eső száma az EU-s átlag duplája lett.²⁴³ 2003-ban a szocialista-liberális kormány ismét liberálisabb irányba fordult, és enyhített az 1998-ban bevezetett szigoron, de fenntartott néhány aggályos rendelkezést, például a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést.²⁴⁴ A jelenleg folyó Btk.-módosítási folyamat egy ideig a további enyhítés irányába mutatott a szabadságvesztés szerepének csökkentésével és az alternatív szankciók alkalmazásának bátorításával, a 2009 augusztusában hatályba lépő módosítások²⁴⁵ azonban egyértelmű szigorítást jelentenek.

²⁴¹ Interjú gyakorló jogászokkal

²⁴² Nagy Ferenc – Szomora Zsolt: The Development of the Hungarian Criminal Law over the Past Twenty Years. In: Jakab András, Takács Péter, Allan F. Tatham (szerk.): *The Transformation of the Hungarian Legal Order 1985–2005*. Kluwer Law International, 2007, 195. o.

²⁴³ 100 000 lakosra ekkor 170 fogvatartott jutott (forrás: www.bvop.hu).

²⁴⁴ Az intézményt – többek között – a kínzás megelőzésére létrehozott európai bizottság (CPT) is bírálta. <http://www.cpt.coe.int/documents/hun/2007-24-inf-eng.htm>

²⁴⁵ 2009. évi LXXX. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról

A büntetőeljárás szabályok módosításairól a következők mondható el.²⁴⁶ A régi Be. rendszerváltás utáni módosításai²⁴⁷ az európai és nemzetközi sztenderdeknel magasabb szinten biztosították a védelmi jogokat, így például a védő azon jogát, hogy minden tanúkihallgatáson jelen lehessen a nyomozati szakban.

Az 1994-es módosítás, amelynek célja az volt, hogy összhangba hozza a magyar szabályozást az Emberi Jogok Európai Bíróságának alakuló esetjogával, a tisztességes eljáráshoz való jog további garanciáit vezette be. Ennek ellenére a régi Be. a szocialista típusú eljárásjogi törvények számos vonását megőrizte, ezért elkerülhetetlenné vált egy új eljárásjogi kódex megalkotása. A kodifikációs bizottság 1994-ben kezdte meg a munkát, és 1997 júniusára alkotta meg szövegszerű javaslatát. Az új Be.-t 1998 márciusában fogadta el az Országgyűlés, és bár eredetileg 1999-re tervezték a hatályba lépését, erre csak 2003 júliusában került sor, és még hatályba lépése előtt több módosításon esett át. Ezek – összhangban a büntetőpolitika időközben bekövetkező szigorodásával – több tekintetben korlátozták a védelmi jogokat az eredeti koncepcióhoz és szöveghez képest. Példa erre az a módosítás, amely a közvetlenség elvét (és ezen keresztül az eljárás kontradiktórius jellegét) korlátozva szélesítette a bírói szakot megelőzően tett vallomások felhasználásának körét; valamint az eljárási funkciók elkülönülését gyengítő azon rendelkezés, amely lehetővé teszi az ügyész távolmaradását a tárgyalásról és megőrzi a bírói kikérdezés elsődlegességét a klasszikus „keresztkikérdezés” helyett.

A szakértők szerint az eredeti koncepciónak elsősorban azok az elemei valósultak meg, amelyek az eljárás hatékonyságának növelésére irányultak, ezen túlmenően megerősödött a sértett szerepe és bővültek a bírói jogosítványok a tárgyalást megelőző szakaszban.²⁴⁸ Ugyanakkor nem valósultak meg maradéktalanul azok a javasolt strukturális változások,²⁴⁹ amelyek pozitív hatással lettek volna a védelmi jogok teljesebb körű érvényesülésére.²⁵⁰

²⁴⁶ A változások ismertetésének alapja: Bárd Károly: The Development of Hungarian Criminal Procedure between 1985 and 2005. In: Jakab András, Takács Péter, Allan F. Tatham (szerk.): *The Transformation of the Hungarian Legal Order 1985–2005*. Kluwer Law International, 2007, 214–233 o. (a továbbiakban: Bárd)

²⁴⁷ 1973. évi I. törvény a büntetőeljárásról

²⁴⁸ Bárd, 232. o.

²⁴⁹ Így például az eljárási funkciók tisztább elkülönülése és annak az elvnek a következetesebb érvényesülése, hogy a büntetőjogi felelősség kérdésének a közvetlenség elvén alapuló, kontradiktórius tárgyaláson kell eldőlnie.

²⁵⁰ Bárd, 233. o.

5. Következtetések

Következtetésképpen azt mondhatjuk, hogy a szabályozás szintjén a magyar büntető-eljárési rendszer túlnyomórészt garantálja azokat a jogokat, amelyek kulcsfontosságúak a védelem hatékonysága szempontjából, az eljáró hatóságok gyakorlata azonban több tekintetben ellene hat a védelemhez való jog teljes körű érvényesülésének, a kirendelt védői rendszer súlyos strukturális problémái pedig nagymértékben aláássák a rászoruló terheltek hatékony védelemhez való jogát.

A *jogi szabályozás* szintjén a védelemhez való jog hatékony érvényesülését a következő problémák gátolják: (i) a védelem korlátozott hozzáférése az előzetes letartóztatás elrendelésének alapjául szolgáló bizonyítékokhoz; (ii) új védő azonnali kirendelésének lehetősége, ha a védelem kötelező, és a védő nem jelenik meg a tárgyaláson; (iii) a tényleges felügyelet nélkül, széles körben megvalósuló ügyvédjelölti helyettesítés lehetősége a nyomozati szakban és a helyi bíróságok előtt; (iv) bizonyos, a védelemhez való jog gyakorlásának szempontjából fontos iratok kötelező fordításának hiánya a magyarul nem beszélő terheltek esetében.

A *gyakorlat szintjén* a következőkre kell felhívni a figyelmet: (i) a büntetőeljárás formális megindulását és a terhelti jogokról való tájékoztatást megelőző „elszámoltatás” gyakorlata; (ii) a potenciális gyanúsítottak tanúként való meghallgatása; (iii) az első kihallgatásról való késedelmes értesítés; (iv) a terhelt tényleges védőválasztási jogának korlátozása az első kihallgatás előtt, amennyiben nem tud azonnal megnevezni egy védőt; (v) a terhelt és az ügy egyedi körülményeinek figyelmen kívül hagyása, a cselekmény és a várható büntetés súlyosságára való támaszkodás az előzetes letartóztatásról való döntés során; (vi) a bírói és ügyészi szervezet közötti nagyobb fokú kollegialitás, amely szerepet játszhat a megkérdozett ügyvédek által felvetett és szociológiai vizsgálatokkal is igazolt problémákban, így például a felmentő ítéletek nagyobb arányú hatá-

lyon kívül helyezésében, a védelem ügyész által is támogatott bizonyítási indítványainak nagyobb arányú elfogadásában, az *in dubio pro reo* elv alkalmazásának során felmerült problémákban, és így tovább.

A rászoruló terheltek különösen kiszolgáltatottak lehetnek a magyar rendszerben. Az empirikus kutatások azt mutatják, hogy a nyomozati szakban a kirendelt védők gyakran nem jelennek meg az eljárási cselekményeken, és amikor meg is jelennek, általában nem túlságosan aktívak, fogva tartott védenceikkel sokszor nem tartják a kapcsolatot. Mindez az ügyvéd és az ügyfél közötti bizalom megingásához vezethet.

Az alacsony díjazás mellett ennek a helyzetnek az egyik fő oka az lehet, hogy a rászoruló terhelteknek semmilyen beleszólásuk nincs védőjük kilétébe. A nyomozati szakban a védőt a nyomozó hatóság választja, sokszor olyan ügyvédek közül, akik praxisukat nagyrészt vagy teljes mértékben kirendelésekre alapítják, ami hátrányosan érintheti a függetlenségüket, de annak látszatát mindenképpen. Egy másik kulcsprobléma, hogy az egyéni és általános minőségbiztosítás hiányzik a rendszerből. Az előbbit ugyan megvalósíthatná a kamara fegyelmi jogkörén keresztül, de az adatok azt mutatják, hogy a széles körű elégedetlenség ellenére a kirendelt védők ellen nem érkezik igazán sok panasz.

Az általános minőségbiztosítási funkciót (azaz az intézmény rendszeres monitorozását és értékelését) egyetlen, a rendszer működtetésében szerepet játszó szervezet sem látja el.

A jogszabályi és anyagi környezet is hozzájárul a működési problémákhoz. Példaként hozhatók a fogva tartott ügyfelekkel való konzultáció logisztikai nehézségei; azok a tevékenységek, amelyekért nem jár díjazás (pl. a szabadlábon lévő ügyféllel való konzultáció, vagy a beadványszerkesztés); továbbá az a tény, hogy az ügyvéd és az ügyfél eljárási cselekményen kívüli konzultációjához a rendszer nem biztosít tolmácsot.

Mindez azt jelenti, hogy a rászoruló terhelteknek lényegesen kisebb esélyük van rá, hogy ténylegesen hatékony védelemben részesüljenek: az intézményes garanciák hiányoznak, és csak az adott ügyvéd elkötelezettségén és erkölcsi meggyőződésén múlik, hogy az alacsony díjazás és a hatékony védelem útjában álló jogszabályi és gyakorlati akadályok ellenére ugyanolyan magas színvonalon látja-e el fizetni képtelen ügyfelének védelmét, mint a tehetősebb védencekét.

A védelemhez való jog különböző részjogosítványait számos nemzetközi dokumentum és az Alkotmány is garantálja, ezért a jogállamiság szempontjából kulcsfontosságú annak minél hatékonyabb érvényesülése. Az évek óta 97% körül alakuló váderedményesség azonban azt mutatja, hogy hazánknak van mit javítani ezen a téren is. Számos kritika éri a kirendelt védői rendszer működését, és az előzetes letartóztatás elrendelésével kapcsolatos bírói gyakorlat is súlyosan aggályos.

Jelen tanulmány átfogó képet kíván nyújtani a vonatkozó szabályozás mellett arról, hogy a gyakorlattal kapcsolatban mely fenntartások fogalmazhatók meg. A tanulmány alapjául 150 bírósági akta elemzése, egy nemzetközi projekt keretében készült országjelentés és egy kétnapos szakmai konferencia tapasztalatai szolgálnak.